

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Bakalářská práce

DLUHOVÁ PAST JAKO PŘÍČINA
BEZDOMOVECTVÍ

Autor práce: Ludmila Štěrbová, DiS.
Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.
Studijní program: Sociální a charitativní práce (KS)

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Brně, dne 18.03.2023

Ludmila Štěrbová, DiS.

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce Ing. Jaroslavu Šetkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při metodickém vedení mé práce. Dále děkuji své dceři Janě za podporu a porozumění.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Definice základních finančních pojmů	8
1.1. Dluh, závazek a pohledávka.....	8
1.2. Půjčka a úvěr	9
1.3. Dluhová past a předlužení	9
1.4. Splácení řádně a včas	10
1.5. Aktivní zjištění dluhů.....	10
2 Finanční gramotnost obyvatel České republiky	11
3 Zadluženost obyvatel České republiky	14
3.1. Vyhledky do budoucnosti	19
4 Fenomén bezdomovectví.....	20
4.1. Formy bezdomovectví.....	20
4.1.1. Zjevní bezdomovci	20
4.1.2. Skrytí bezdomovci	21
4.1.3. Potenciální bezdomovci	21
4.2. Příčiny bezdomovectví.....	22
4.3. Důsledky bezdomovectví	23
4.4. Patologické jevy spojené s bezdomovectvím.....	24
4.4.1. Agresivita a násilí	24
4.4.2. Suicidální jednání	25
4.4.3. Zneužívání psychoaktivních látek	25
4.4.4. Kriminalita a delikvence.....	26
5 Role dluhů při vzniku a udržování stavu bezdomovectví	27
6 Sociální práce se zadluženým klientem.....	29
7. Řešení zadluženosti	36
7.1. Formy úhrady dluhů.....	36
7.1.1. Splátkový kalendář	36
7.1.2. Osobní bankrot.....	36
7.1.3. Exekuce.....	37
7.2. Milostivé léto	38
7.2.1. Milostivé léto v Armádě spásy	39
8. Významné změny v právním řádu ČR	41
8.1. Zastavení tzv. bagatelních exekucí	41

8.2. Zastavení tzv. marných exekucí.....	41
8.3. Další významné změny po novele OSŘ a EŘ.....	42
8.3.1. Změna pořadí při splácení exekucí	42
8.3.2. Snížení penalizace dlužného zdravotního a sociálního pojištění	42
Závěr	43
Seznam použitých zdrojů.....	45

Úvod

Zadluženost je aktuální a nestárnoucí problém. Většina z nás se s tématem dluhů v životě setkal. Téměř denně v rámci televizního vysílání lze sledovat reklamy na možnosti rychlého sjednání úvěru – půjčky. Jedná se o rychlé a jednoduché řešení. Nicméně reklamy záměrně vynechávají drastické dopady půjček a v mnoha případech představují klam, kterému jedinec bez patřičné finanční gramotnosti nemá možnost odolat. Tudíž je vystaven potenciálnímu riziku zadlužení či předlužení.

Ve skutečnosti na lidi po podepsání smlouvy čekají povinnosti hradit ve stanovených termínech sjednané splátky. Ty však nelze vždy dodržet podle stanovených pravidel sepsaných ve smlouvě o poskytnutí úvěru a oddálení splátky není řešením. Logicky se tudíž začne dlužná částka navyšovat a jedinec nemusí být schopen ji včas a celou splatit. Nejdrastičtějším koncem je exekuce, kdy jedinec ztratí střechu nad hlavou.

Zadlužením trpí vysoké procento jedinců. V roce 2021 bylo rizikově zadlužených 11 % občanů České republiky.¹ Nelze ani vyloučit nárůst zadlužení důsledkem inflačního vývoje v České republice v souvislosti s energetickou krizí a válkou na Ukrajině započatou 24. února 2022.

Nicméně většina členů společnosti již v současnosti má patřičné povědomí o povaze půjček. Stejně tak je běžně dostupný přístup ke statistikám o růstu zadlužení českých domácností. V rámci vzdělávacích programů výchovy k občanství základního a středního školství jsou získávány informace o nesplácení dluhů a následné možné exekuci. I přes všechny tyto získané poznatky si nadále někteří jedinci půjčují (vidí v tom jednoduché řešení), a to v mnoha případech na zcela nepotřebné nákupy komodit a služeb (typický příklad je nákup vánočních dáreků, zahraniční dovolené apod.), které lze v běžném životě zcela postrádat. Zároveň mohou nastat situace, kdy je půjčka nevyhnutelná, například při ztrátě zaměstnání, kdy domácnost ztratí pravidelný očekávaný příjem. V těchto souvislostech se půjčka může jevit jako správné řešení, pokud je vynaložena na patřičný účel pro chod domácnosti. Dalšími důvody mohou být úrazy či nemoci.

Pokud není jedinec řádně informován o dluhové problematice, po sjednání smlouvy přesně neví, co dělat. Problém je stále aktuální, i když teď už peníze má. Pokud se problém nevyřeší, je pravděpodobné, že na následující splátku nebude mít peníze. Někoho napadne vzít si další půjčku, což ale konečně pouze dluh zvyšuje. Jedná se o kruhovou situaci, ze které se není snadné dostat ven. Konečnou fází je ztráta domova a zaměstnání, případně rozpad rodinných vztahů a přátelství. Tyto osoby se stávají lidmi bez domova a jsou bez výhledu na šťastnou budoucnost. Zadlužení jedinci kvůli dluhům nemají přístup na trh práce a přispívají k dědičnosti chudoby. Mezi nejvíce ohrožené skupiny patří mladé matky samoživitelky, osoby ze sociálně vyloučených lokalit, drogově závislí a lidé se zdravotním postižením.

Za zadlužeností stojí chybějící legislativní nástroje ke zmírnění tohoto problému a dále nedostatečná finanční gramotnost. V České republice se stále nedaří prosadit novely exekučního řádu, včetně tzv. exekuční teritoriality. Ta usiluje o to, aby měl každý dlužník jednoho exekutora, který mu byl přidělen nezávislým soudem. To by účinně zrušilo stávající vazby mezi exekutorem a věřitelem a došlo by k omezení „byznysu“

¹ Průzkum ČBA: Češi a zadlužování 2021. ČBA [online].

s exekucemi. V současnosti každý rok probíhá přibližně 500 tisíc exekučních řízení. Stejný člověk může jít do exekuce několikrát. Exekutor stejně musí celý proces započít znovu.

Problematika dluhové pasti je předmětem zájmu sociální práce, neboť zadlužení jedinci v mnoha případech sami nevědí, jak správně postupovat a řešit svůj problém. Pokud se jedná o osoby, které přišly i o domov, je potřeba okamžitě jednat a zajistit jim šanci na důstojný život. Právě zde do role vstupuje pozice sociálního pracovníka, který musí mít patřičné znalosti týkající se oblasti zadlužení.

S problémem dluhů se autorka bakalářské práce setkává ve své profesi na pozici sociální pracovníce nízkoprahového denního centra a noclehárny v neziskové organizaci Armáda spásy v Brně, poskytující služby osobám bez domova. Zde se denně setkává s jedinci bez domova, kteří přichází z ulice. Není důležité, zda se jedná o dospělé jedince, kteří právě dovršili 18 let, osoby ve středním věku, nebo seniory. Do dluhové pasti spadne kdokoliv bez ohledu na věk. Armáda spásy nabízí služby ve formě Nízkoprahového denního centra, Noclehárny a Azylového domu. Nízkoprahové denní centrum (NDC) poskytuje pomoc všem potřebným, kteří nemají domov nebo jsou v nepříznivých podmínkách. Pomoc je nabízena formou stravy, hygieny, ošacení nebo možnosti telefonátu. Klienti zde mají možnost si odpočinout a pobýt zde během dne, případně začít řešit svou situaci. Noclehárnu mohou za poplatek využít lidé, kteří nemají kde spát. Azylový dům nabízí možnost nepřetržité služby pro muže, ženy a pro matky nebo rodiny s dětmi. Služba je nabízena lidem, kteří nemají domov. Azylový dům poskytuje komplexnější služby zahrnující například kuchyňku pro přípravu jídla a pomoc při vyřizování úředních záležitostí atd.

Na základě výše citovaných faktů je cílem bakalářské práce přiblížit výklad fenoménu bezdomovectví v korelaci se zadlužením a dluhovou pastí. Tedy patřičným způsobem analyzovat oba jevy, jejich příčiny a důsledky, ale také nastínit možná řešení situace. Práce je rozdělena do čtyř základních částí. První část je vymezena genezi dluhové pasti, kde jsou uvedeny a popsány základní pojmy. V rámci této části jsou uvedeny informace, zveřejněné Českou bankovní asociací o finanční gramotnosti obyvatel České republiky. Druhá část práce se zabývá fenoménem bezdomovectví. Zde jsou charakterizovány formy bezdomovectví, jeho příčiny a důsledky, a patologické jevy s ním spojené. Zvláštní pozornost je věnována fenoménu patologické sociální události zadlužení pro vznik bezdomovectví. Poslední část práce nastiňuje řešení jak zadluženosti, tak i bezdomovectví. Zde jsou charakterizovány činnosti organizace zabývající se péčí o osoby bez domova, z nichž nejprominentnější je Armáda spásy. Uvádí se možné formy řešení zadluženosti a nové legislativní úpravy ve prospěch zadlužených jedinců. Jsou zde prezentovány informace o akci Milostivé léto, která umožnila mnoha zadluženým lidem se opět vrátit do běžného standardu života.

1 Definice základních finančních pojmů

1.1. Dluh, závazek a pohledávka

Dluh je právo věřitele na určité plnění vůči dlužníkovi, které vzniká ze závazku. Závazek je právně definován paragrafem § 1721 nového občanského zákoníku a je to právní vztah mezi nejméně dvěma subjekty, nazývanými věřitel a dlužník.

Ze závazku vzniká dlužníkovi povinnost něco dát, něco vykonat, něco strpět, či se nějaké činnosti zdržet. Věřiteli naopak ze závazku vzniká právo na to, aby dlužník svou povinnost vykonal či splnil. Věřitelovo právo na splnění povinnosti nazýváme pohledávka.²

Závazky vznikají následovně:

1) Závazek vznikne na základě právního jednání. Ta se rozlišují na jednostranná a dvoustranná, případně i vícestranná.

- Jednostranná právní jednání zahrnují výpověď, vzdání se práva atd. Je to tedy pouze jednostranný projev vůle.
- Dvoustranná právní jednání zahrnují smlouvu nebo dohodu. Je to projev vůle obou stran, na kterém se strany shodly a je obsahově pro obě strany stejný.

2) Závazek vznikne na základě jiných právních skutečností, s nimiž zákon spojuje vznik závazku. Stane se tak v případě smluvní pokuty (tzn. porušení závazku).

3) Závazek vznikne ze zákona.

Ve většině případů je závazek zároveň právem i povinností pro obě strany navzájem. Ve smlouvě se obvykle nachází více závazků, které povinnosti a práva mezi subjekty rozdělí. Každý subjekt má tedy poté určité povinnosti a určitá práva.³

Pohledávka je definována jako právo věřitele na plnění. Paragrafy § 496 a § 498 nového občanského zákoníku pohledávku určují jako nehmotnou movitou věc. Pohledávka je vyčíslitelná, má určitou cenu, která může být vyjádřena. Může zakládat právo na peněžité i nepeněžité plnění.⁴

Dluh je definován jako opak pohledávky, jedná se tedy o povinnost dlužníka plnit, ale na jeho straně je i právo plnit. To je právo, na jehož základě má věřitel plnění přijmout.

Dalším určujícím faktorem pohledávky a dluhu je jejich termín splnění. Poslední termín, kdy již dlužník musí plnit, se u peněžitých pohledávek označuje jako splatnost.

² KREJČÍ, P. Obecně k pojmu dluh a pohledávka, [online].

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

U nepeněžitých pohledávek se v takovém okamžiku pohledávka označuje jako dospělá. Nesplní-li dlužník pohledávku v okamžiku dospělosti, je v tzv. prodlení.⁵

Dluh má být splněn řádně a včas. Termín řádně označuje podmínky, které byly mezi dlužníkem a věřitelem ujednány. Pokud si strany podmínky neujednaly, termín řádně se váže k podmínkám stanovených právním předpisem. Dlužník plní na vlastní náklad a nebezpečí.

Dlužník není povinen závazek splnit osobně, kromě případů, kdy si osobní plnění strany ujednaly, nebo se plnění konkrétně váže na dlužníka (např. kresba malíře).

1.2. Půjčka a úvěr

Z právního hlediska je základní rozdíl v tom, že předmětem úvěru jsou pouze finanční prostředky, předmětem půjčky ale může být jakýkoliv předmět.

Úvěr a půjčka jsou také rozdílně právně upravené. Úvěr je definován zákonem o spotřebitelském úvěru, půjčka je rozebrána v občanském zákoníku. Půjčku tedy může poskytovat kdokoli, protože jejím předmětem nemusí být pouze peníze. Úvěr naopak může poskytnout pouze subjekt s podnikatelským oprávněním. Tím může být kupříkladu banka.⁶

V případě úvěru i půjčky jsou klientovi poskytnuty peněžní prostředky a je domluvena odměna za půjčení, tzv. úrok.

1.3. Dluhová past a předlužení

Dluhová past je také často označována jako dluhová spirála. Je to stav v rozpočtu, kdy dochází k vyšší a vyšší neschopnosti dlužníka splácet svoji půjčku. Mnozí dlužníci tuto situaci řeší ještě větším zadlužením – dalšími půjčkami na již předešlou půjčku. Bohužel většina těchto půjček je nabízena za velmi špatných podmínek.

Výše splátek za jeden měsíc neustále narůstá. Tato situace může vyescalovat v osobní bankrot. Nejvíce ohrožení jsou lidé, kteří mají podprůměrné příjmy a dosáhli nižšího vzdělání.

O předlužení se hovoří tehdy, pokud má dlužník dva a více věřitelů a zároveň souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku. Předlužena může být pouze právnická osoba nebo fyzická osoba-podnikatel.⁷

⁵ KREJČÍ, P. Obecně k pojmu dluh a pohledávka. [online].

⁶ Jaký je rozdíl mezi půjčkou a úvěrem? *Moneta* [online].

⁷ Předlužení. *Úpadkové právo* [online].

1.4. Splácení řádně a včas

Pokud si půjčíme peníze, vzniká nám povinnost peníze vrátit řádně (tj. všechny) a včas (tj. v dané lhůtě). Zaplatíme-li později nebo nezaplatíme-li celou částku, věřitel má právo na nás uvalit sankci. Taková situace může nastat, máme-li například splácet 1000 Kč ke 10. dni měsíce, ale my zaplatíme až 11. dne nebo zaplatíme pouze 990 Kč. V takovém případě jsme v prodlení a věřitel má právo nás sankcionovat.⁸

Důležité je, aby měl dlužník informaci o tom, kdy je dluh splacen. Dojde k tomu teprve v okamžiku, kdy se částka objeví na účtu věřitele. Půjčka tedy není splacena dnem, kdy peníze z účtu odešleme (trvá až tři dny, než dojde k připsání) nebo podáme poštovní poukázku (trvá až pět dnů, než dojde k připsání).

Není doporučeno posílat peníze poštovní poukázkou k vyplacení věřiteli v hotovosti. Ke splacení dluhu dojde až vyplacením poštovní poukázky, záleží tedy na věřiteli, kdy si ji nechá vyplatit. Existuje ale nejvyšší lhůta pro vyplacení poštovní poukázky, a to 30 dní ode dne, kdy byla poštovní poukázka podána. V této situaci tedy může být příčinou prodlení dlužníka samotný věřitel.

Dluh můžeme splatit i téhož dne, pokud peníze předáme bance, která vede věřitelův účet.

1.5. Aktivní zjištění dluhů

Často se stává, že osoba, která má dluhy, jich má povícero u mnohých institucí a na některé z dluhů zcela zapoměla nebo si není jista, jakou částku přesně dluží. Instituce však na dluhy zcela jistě nezapoměly a v budoucnosti budou částky od dlužníka vymáhat. Dlužník, který o dluhu neví, se postupně dostane do prodlení. V prodlení může být i několik let, v jejichž průběhu se původní částka bude značně navyšovat. Navýšení může zahrnovat sankce či poplatky za zpracování pohledávky. Velmi častými případy podobného rázu jsou pokuty za jízdu bez jízdného. Jsou známy případy, kdy původní pokuta v hodnotě 200 Kč byla navýšena až na hodnotu 8 000 Kč a více.⁹

Pokud nevíme jistě, zda nějaké instituci nedlužíme, nebude stačit pouze podat žádost o výpis z registru dlužníků. Je potřeba také kontaktovat další poskytovatele sužeb a být aktivní při jejich vyhledávání a zjišťování dalších dluhů.

Nejvíce dluhů mají lidé v souvislosti s:¹⁰

- neuhrazenými fakturami u telekomunikačních společností / mobilních operátorů,

⁸ Dluhy. *Ministerstvo financí ČR* [online].

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

- neuhrazeným pojistným na zdravotní pojištění u zdravotních pojišťoven,
- neuhrazeným pojistným na sociální zabezpečení u České správy sociálního zabezpečení,
- pokutami (např. za jízdu bez platné jízdenky nebo za dopravní přestupky),
- poplatky (např. za svoz komunálního odpadu, za psa, jiné poplatky v místě současného nebo minulého bydliště, za lékaře),
- neuhrazenými splátkami u leasingových společností, u úvěrových i nebankovních institucí a pojišťoven, z kreditních karet atd.,
- neuhrazenými splátkami za elektrickou energii, plyn, topení a vodu u jejich poskytovatelů.

Z důvodu předcházení zadlužení je doporučeno kontaktovat zdravotní pojišťovnu, mobilního operátora a další poskytovatele služeb, pokud si změním jméno, trvalé bydliště apod. Vhodné je také kontrolovat, zda jsou trvalé platby na našem účtu stále aktuální a nezvýšila-li se požadovaná částka.

2 Finanční gramotnost obyvatel České republiky

Situace v roce 2021, kdy pandemie onemocnění COVID-19 ovlivnila naše každodenní životy, se podepsala nejen na peněženkách obyvatel České republiky, ale také na jejich znalostech a informacích o financích. Po postupném vzrůstu indexu gramotnosti v několika posledních letech, který každý rok měří Česká bankovní asociace, tento rok index klesl na hodnotu 55. To je stejná hodnota jako před čtyřmi lety, v roce 2017.¹¹

Česká bankovní asociace v roce 2021, stejně jako v předcházejících letech zaznamenala následující trend: s vyšším vzděláním se zvyšuje také informovanost týkající se financí.¹²

Nejtěžší otázkou pro respondenty dle výzkumu bylo, stejně jako v letech minulých, určit, který z navrhovaných úvěrů je pro ně z hlediska úrokové sazby nejvýhodnější. Správně odpověděla pouze třetina respondentů.

¹¹ Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

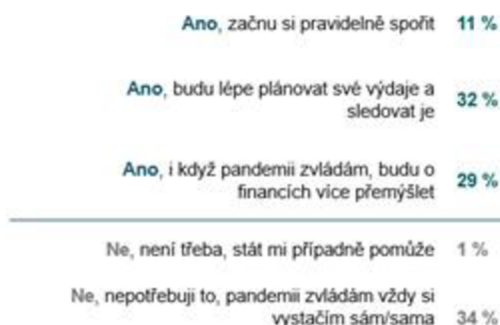
¹² Tamtéž.

Pokles indexu finanční gramotnosti by mohl být vysvětlen tak, že v době pandemie má většina obyvatel jiné starosti a o financích přemýšlí pouze v souvislosti se svou vlastní domácností. Lidé tedy nemají na finanční sebevzdělávání chuť ani čas.

Průzkum agentury Ipsos ukázal, že na rozdíl od let před propuknutím pandemie se Češi méně orientují ve finančních oblastech, zajímají je především záležitosti a informace týkající se pouze jich samotných a také vnímají mnoho informací o finančních produktech jako zbytečné.¹³

Pandemie se promítla do uvažování Čechů. Jsou opatrnější a také více přemýšlí nad každou utracenou korunou. Jejich plán do budoucnosti je více spořit, plánovat své výdaje a o penězích celkově více uvažovat. Takový plán má zejména mladší generace.

Ovlivnila pandemie koronaviru Vaše uvažování o financích?

Obr. 1: Pandemie koronaviru a uvažování obyvatel České republiky o financích, zdroj: Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA.

Respondenti dále většinou uvedli, že si myslí, že jejich znalosti jim v oblasti financí stačí, ale v určitých situacích se radši poradí s odborníkem. Oproti předchozím letem však narostl počet lidí, kteří si často spíše nevědí rady a své znalosti považují za nedostatečné. Takových lidí je třetina.

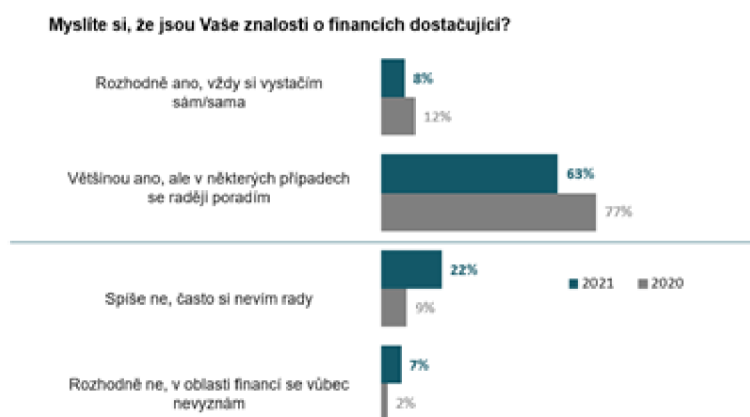
Průzkum ukazuje, že Češi jsou si nejvíce jisti v oblasti hospodaření a rozpočtu, a ve spoření. Opakem je poté oblast investování.¹⁴

Pokud si lidé nevědí rady, odpovědi nejčastěji hledají na internetu. Nejvyšší důvěru mají srovnávače produktů na trhu a kalkulačky na webových stránkách bank. Nejen odpovědi na otázky se pro Čechy přesunuly na internet. Také sjednávání různých produktů se nyní odehrává na internetu a 40 % Čechů si častěji zřizuje finanční služby online.¹⁵

¹³ Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

Obr. 2: Znalosti o financích obyvatel České republiky, zdroj: Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA.

Velká většina Čechů si zvykla odkládat a uschovat určitou částku svých financí. Finanční rezerva je ukládána z mnohých důvodů. Patří sem především nečekaná událost a stárí. Dalšími důvody spoření jsou dovolená, konkrétní zboží, bydlení a vzdělávání.

Michal Straka uvádí, že pokud si spoříme na důchod, tak odkládáme nejčastěji 1000 Kč měsíčně. Nejvíce takto spoří muži ve věku 54-65 let. Také doplňuje, že spořivější jsou lidé s vyšším vzděláním.¹⁶

Pokud se zaměříme na celou populaci, vydržela by rezerva lidem nejčastěji po dobu tří měsíců (27 % obyvatel České republiky), pětina obyvatel by vydržela pouhý jeden měsíc. Jakoukoliv rezervu nemají nejčastěji mladí lidé do věku 26 let. Ti, kteří si rezervu odkládají pro případ neočekávaných situací, si tvoří rezervu nejčastěji do 2 500 Kč (60 %).¹⁷

Dle odborníků by měla mít rezerva ideálně hodnotu šestnásobku měsíčních výdajů domácnosti. Toto platí u necelé poloviny obyvatel. Rezerva předchází stresu a ukvapeným rozhodnutím, kterých v budoucnosti litujeme.

Pandemie koronaviru Čechy prověřila v rámci připravenosti na nečekané situace v oblasti financí. Lidé hospodařili rozumně a zodpovědně. Také se přizpůsobili novým podmínkám, tak aby pomohli svému rodinnému rozpočtu. Došlo k omezení každodenní spotřeby a odložení větších nákupů.

Dle průzkumu uložená finanční rezerva bohatě stačila u 28 % obyvatel, jen tak tak stačila u 27 % a 29 % obyvatel rezervu ani nevyužilo.¹⁸

Čtvrtina Čechů dále sdělila, že jejich znalosti týkající se financí pramení především z vlastních zkušeností. Pětina získala nejvíce informací od svého poradce. Lidé si myslí, že by vzdělávání v oblasti financí mělo být poskytováno především školním systémem.

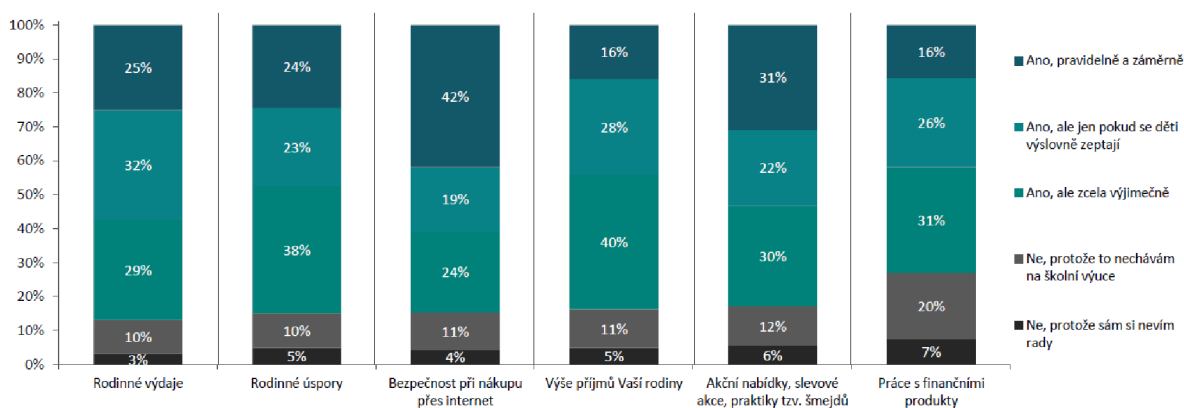
¹⁶ Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

Zároveň 56 % respondentů uvedlo, že školní systém je důvodem zhoršující se úrovně finanční gramotnosti.¹⁹

Důležitá v oblasti finančního vzdělávání, stejně jako v mnoha dalších oblastech, je také rodina. I když finance nejsou v určitém okamžiku přímo tématem, děti se od rodičů učí. Dle výzkumu se 29 % rodičů snaží o předání svých zkušeností s financemi svým potomkům na prvním stupni základní školy a 26 % rodičů dokonce dětem v předškolním věku.²⁰ Tématem rozhovorů bývá nakupování přes internet nebo různé slevy a akce. Naopak spíše výjimečně se debatuje o výši příjmu rodiny nebo jejich úsporách.

Obr. 3: Témata hovoru v oblasti financí mezi rodiči a dětmi, zdroj: Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA.

3 Zadluženost obyvatel České republiky

S termínem dluh je i v současné „moderní terminologii“ mnohdy spojováno „dlužní otroctví“. Při historickém ohlédnutí do období starověku to mu tak bylo zejména proto, že většina otroků (příkladem z Mezopotámie, Řecka, Říma) ztratila svá práva a ocitla se v této situaci kvůli své zadluženosti. Možná to je důvod, proč jsou i v dnešní době dluhy vnímány jako novodobé otroctví. Nyní je již ale otroctví ve většině zemí zakázáno a o jeho zákazu pojednává i mezinárodní právo.

Ze sociologického hlediska lze jednu z hlavních příčin zadlužení spatřovat ve fenoménech konzumní společnosti. Ta se od druhé poloviny 20. století formuje jako součást postindustriální společnosti v prostoru západních ekonomik, druhá vlna se datuje od počátku 80. let. Od poloviny 90. let do zmíněného způsobu života společnosti vstupuje fenomén globalizace, který populaci vyznávající tento způsob života do jisté míry usnadnil jejich spotřební návyky v globálním měřítku.²¹ Z ekonomického pohledu je pro konzumní typ společnosti charakteristický převis nabídky nad poptávkou. Pro producenty tak není žádným problémem vyrobit a dodat na trh velké množství

¹⁹ Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

²⁰ Tamtéž.

²¹ LIPOVETSKY, G. *Paradox štěstí: Esej o hyperkonzumní společnosti*, s. 45.

komodit, ale toto množství prodat. Masová produkce je pro podniky přínosná, neboť ve velkém množství výrobků dovedou snáze minimalizovat fixní náklady, které by zbytečně navyšovaly cenu konečného výrobku. Po fázi nadprodukce následuje fáze masírování veřejnosti (potenciálních spotřebitelů) prostřednictvím strategie reklamních kampaní, promyšlenou marketingovou taktikou přes sdělovací prostředky, sociální sítě, a jinými přesvědčovacími praktikami. Na trhu tak působí konkurence po linii identických, substitučních i zcela zaměnitelných komodit. Výhodou pro výrobce je fakt, že spotřebitelé mají schopnost zkonsumovat více než ve skutečnosti potřebují, tudíž mnohdy nezkoumají jejich spotřebitelskou ochotu, ale jaké kvantum výrobků snesou (prodejní strategie množstevní slevy). Zmíněný typ společnosti diagnostikuje norský sociální antropolog Thomas Hylland Eriksen jako „syndrom velkého vlka“, který je nenasytný a chtivý.²²

Výše nastolený společenský trend znamená enormní nárůst nákupů na úvěr, a to u bankovních i nebankovních institucí. Stejně tak jsou i potenciální spotřebitelé masírování řadou reklamních kampaní na poskytnutí úvěru. Vzhledem k tomu, že značná část obyvatelstva České republiky nedisponovala po nástupu éry tržní ekonomiky, jejíž součástí jsou také finanční trhy, patřičnou erudovaností v základech finanční gramotnosti (neboť tehdejší ekonomický systém po čtyři desetiletí nevyžadoval její výuku v základním a středním školství), zákonitě již od samého nástupu tržní ekonomiky a rozvoje finančních trhů (od počátku 90. let 20. století) narůstalo zadlužení obyvatelstva. Tento trend akceleroval celá 90. léta přes první dvě dekády 21. století. Zmíněné zadlužení v některých případech při neschopnosti splatit, řešit splátkovým kalendářem nebo osobním bankrotem přerostlo v předlužení – dluhovou past (splácení úvěrů dalšími úvěry) a v některých případech i následné exekuce.

Celkový dluh obyvatel České republiky odpovídal k prvnímu pololetí roku 2020 hodnotě 2,52 bilionu korun českých. Dluh se meziročně navýšil o 143 miliard Kč. Z dat je patrné, že pandemie onemocnění COVID-19 růst zadluženosti domácností v ČR nepozastavila. Data poskytl Bankovní a Nebankovní registr klientských informací.²³ Za růst dluhu domácností mohou především úvěry na bydlení. Jasně to dokládá celková částka z úvěrů na bydlení, která se meziročně navýšila o 133 miliard Kč a poprvé v historii překročila dva biliony Kč.²⁴

Ke konci měsíce června roku 2020 mělo sjednanou hypotéku či úvěr ze stavebního spoření přes 1,1 milionu občanů. Docházelo tak ke snížení počtu jedinců v řadě už šest čtvrtletí. Meziročně došlo ke snížení počtu lidí, kteří si úvěr nebo stavební spoření sjednali o více než 8 000.²⁵

Meziroční pokles nastal ve většině krajů České republiky. Nejrapidnější snížení počtu osob s těmito úvěry byl zaznamenán v krajích Vysočina a Zlínský kraj. Pouze ve třech krajích došlo k meziročnímu nárůstu, a to ve Středočeském kraji, Plzeňském kraji a v Praze.

²² ERIKSEN, T. *Syndrom velkého vlka*, s. 21.

²³ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

I když dochází k úbytku lidí, kteří si sjednali hypotéku, celková částka dluhu z těchto úvěrů roste. K nejrychlejšímu meziročnímu nárustu došlo v Plzeňském kraji a na Vysočině, a to o osm procent.

Je Česká republika národem dlužníků nebo spořivých? V globálním měřítku jsou Češi považováni spíše za lidi, kteří zvládají svoji finanční situaci korigovat. Čeští občané jsou vzhledem k ostatním národům Evropy spořiví, ale i přesto jsou zadlužené celé domácnosti nebo jedinci a bohužel mnozí z nich nezvládají své dluhy splácet. Tito lidé se poté ocitají v nelehkých situacích, které mají vliv na jejich zdraví, sociální život a další důležité aspekty života.

Míra zadluženosti v České republice neustále roste, ale na druhou stranu je pravda, že vyšší zadluženost je jedním ze znaků více vyspělých zemí. Proto je nutné, při porovnávání s ostatními zeměmi Evropy, vždy uvést i hrubý domácí produkt dané země. Podle údajů Trading Economics (06/2018) je zadluženost v Česku zhruba 31 % HDP naší země. V porovnání s ostatními vyspělými zeměmi jsou tedy čeští obyvatelé v poměru k HDP méně zadluženi. Němečtí obyvatelé jsou na tom o něco hůře. Jejich zadluženost vzhledem k jejich HDP činí 52 %. Ještě horší situace je například v Americe, kde je zadluženost zhruba 76 %. Zemí, která je ale nejvíce zadlužena vzhledem ke svému HDP je Švýcarsko s téměř 129 %.²⁶

V současné situaci podle údajů poskytnutých Českou národní bankou je dluh českých občanů přes 1,7 bilionu korun. Asi 1.2 bilionu z této částky tvoří hypotéky a úvěry na stavební spoření. Z tohoto údaje lze odvodit, že Češi si nejvíce půjčují na své bydlení, jedná se tedy o investice, které mají podle základů finanční gramotnosti do budoucna smysl. Zhruba 300 miliard jsou krátkodobé spotřebitelské úvěry, to bývají nejčastěji půjčky na vánoční dárky, dovolené, domácí spotřebiče nebo třeba motorku. Podle údajů poskytnutých Českou bankovní asociací má zhruba 60 % českých obyvatel již nějaké zkušenosti se zmíněnými krátkodobými spotřebitelskými úvěry.²⁷

Kromě závazků u poskytovatelů úvěrů mají čeští občané také množství dalších dluhů i vůči jiným firmám, občanům či institucím. Asociace neúplných rodin odhaduje, že Češi dluží částku cca 10 miliard korun za výživné. Svaz českých a moravských bytových družstev uvádí, že dalších více než 250 milionů korun tvoří dluh vůči družstvům a společenstvím vlastníků jednotek.²⁸ Ty musí za osoby, které neplatí, hradit energie a společné náklady. Další dluhy tvoří kupříkladu nezaplacené služby poskytnuté mobilními operátory a dodavateli energie neuhrazené pokuty, komunální poplatky, daně a odvody na zdravotní a sociální pojištění. Přesnou hodnotu těchto dluhů nevíme, jelikož nebyla přesně zjištěna. Víme však, že celkový objem těchto dluhů je velmi výrazně nižší než celkový dluh vůči finančním institucím.²⁹

Příznivý je ale pro Českou republiku v porovnání s dalšími vyspělými zeměmi poměr celkového zadlužení nebo domácnosti a hrubého domácího produktu. Dle dat poskytnutých společností Trading Economics je zadlužení občanů České republiky cca 31,8 % HDP naší země, přičemž toto procento je výrazně podprůměrné ve srovnání s ostatními evropskými a dalšími mimoevropskými vyspělými státy. Pro srovnání

²⁶ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

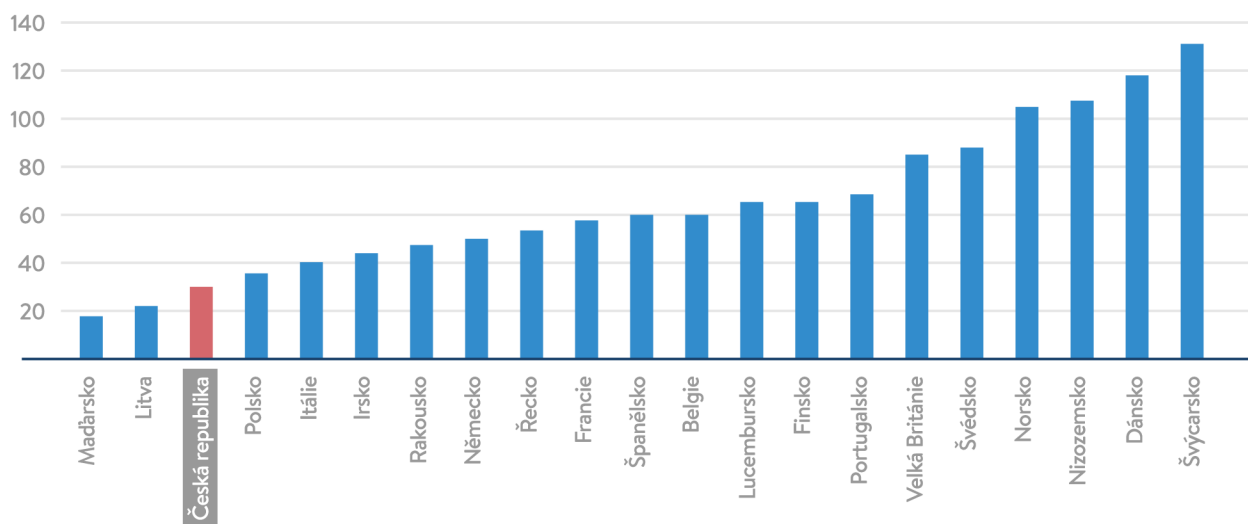
²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

uvedeme zadlužení v poměru k HDP pro jiné země: Německo – 52,5 %, USA – 76,6 % a Švýcarsko s nejvyšším celosvětovým procentem – 128,8 %.³⁰

Zadlužení domácností v poměru k HDP (v %)

Zdroj: Trading Economics (06/2018)

Obr. 4: Zadlužení domácností evropských zemí v poměru k HDP, zdroj: Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA.

Dle údajů Bankovního a Nebankovního registru informací, u Čechů postupně ubývá problémů se splácením půjčky. Podle poskytnutých dat zaznamenaly pokles meziročně na 36.6 miliardy korun, tedy o 8.3 %. Bohužel to stejné nelze říci o zadluženosti Čechů, která každým rokem roste. Na druhou stranu je pozitivní zprávou, že se snižuje počet dlužníků, kteří úvěr nezvládají splácet. Například pokles mezi lety 2017-2018 činil kolem 35 000 občanů. V roce 2018 bylo zaznamenáno zhruba 290 000 osob, které nezvládají půjčku splácet. Vyhledky do budoucna vypadají příznivě, pokud by se situace nadále vyvíjela podobně. Registr Solus potvrzuje zmíněnou příznivou situaci, podle něj, je totiž počet dlužníků, kteří nezvládají splácet nejnižší za posledních 10 let.³¹

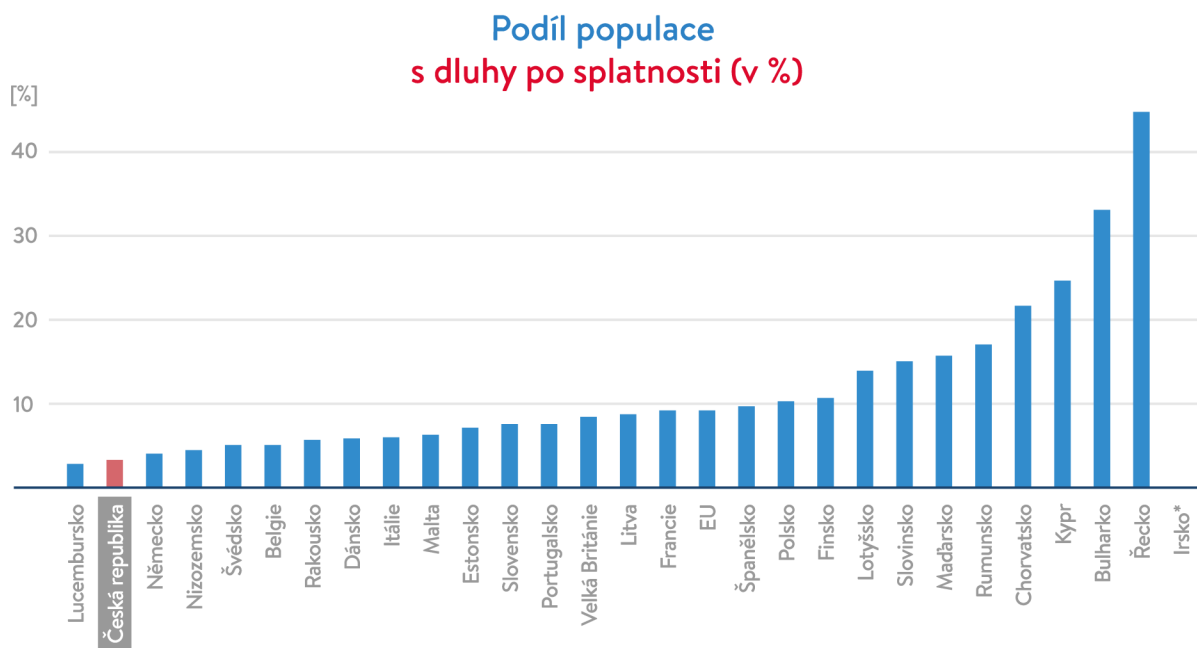
Podle údajů poskytnutých Eurostatem, který monitoruje nejenom nesplácený dluh z úvěrů, ale i dluhy za nájemné, vodu a energie, je na tom Česká republika velmi dobře. Česko má druhý nejnižší podíl dlužníků se závazky po splatnosti. V roce 2017 mělo v Česku problém se splácením těchto výdajů zhruba 3.2 % obyvatel a v Evropské unii průměrně 9.3 % populace.³² Nejlépe na tom bylo Lucembursko, které jako jediné předstihlo Česko se svými pouhými třemi procenty dlužníků. Dále na tom bylo velmi dobře například i Nizozemsko, Švédsko nebo Německo. Naopak nejhůře podle získaných

³⁰ Zadlužení Čechů. Češi v právu [online].

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

dat dopadlo Bulharsko a Řecko, kde problém se splácením zaznamenali u třetiny obyvatel.³³

Zdroj: Eurostat (2017)

*Za Irsko Eurostat dané údaje zatím nezveřejnil

Obr. 5: Podíl populace evropských zemí s dluhy po splatnosti, zdroj: Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA.

Díky tomu, že Češi mají u různých finančních institucí uloženo celkem zhruba 3.5 bilionu korun, lze Česko považovat za nejbohatší stát východní Evropy. Pokud by se ale v úvahu braly všechny státy světa, byla by Česká republika na 26. místě. Podle údajů evropské společnosti Intrum jsou Češi velmi spořiví. 72 % Čechů pravidelně šetří své měsíční úspory v průměru ve výši 4 000 korun. V Evropě své peníze spoří pouze 59 % občanů. Nejlépe dopadlo Švédsko, které jako jediné předstihlo Česko. Ve Švédsku spoří 74 % obyvatel.³⁴

I přes to, že Česká republika vyniká spořivostí, a Češi jsou schopni dodržovat a platit své závazky, činí v Česku celková hodnota exekucí částku přes 4,6 milionu korun na více než 820 000 fyzických osob.

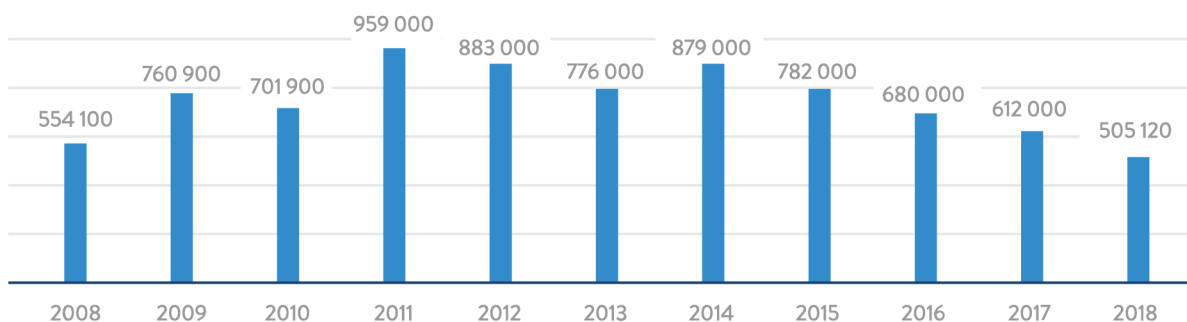
V období po hospodářské krizi se objem exekucí výrazně zvýšil, což bylo způsobeno dopadem krize na finanční situace jednotlivých domácností. V této době domácnostem vznikaly dluhy, které se téměř nedaly splatit. Příčinou zároveň byla nedostačující regulace poskytování úvěrů, čehož zneužili někteří nebankovní poskytovatelé. Nabízeli půjčky s vysokým úrokem a vydělávali na sankcích vzniklých nezaplacením dluhu.

³³ Zadlužení Čechů. Češi v právu [online].

³⁴ Tamtéž.

Několik tisíc dlužníků bylo následkem uvrženo do dluhové spirály, z níž se po několik, často i desítek, let nedokázali dostat ven. V posledních letech se situace již zlepšila.

Vývoj počtu nařízených exekucí za posledních 11 let

Zdroj: Exekutorská komora ČR

Obr. 6: Vývoj počtu nařízených exekucí v letech 2008 až 2018, zdroj: Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA.

3.1. Vyhledky do budoucnosti

Za posledních několik let došlo k přijetí celé řady změn v legislativě, jež mají sloužit jako prevence vzniku dluhových pastí. Nejdůležitější legislativní změnou týkající se zadlužení je nový zákon o spotřebitelském úvěru. S jeho účinností došlo k odstranění nežádoucích praktik, které byly v minulosti provozovány, a poskytnutí ochrany lidem, kteří si chtějí nyní či v budoucnosti sjednat půjčku. Legislativní změny a také lepší hospodářská prosperita mají za následek úbytek osob, které spadly do dluhové pasti a nejsou schopny své dluhy splácet. Naopak příjem a úspory domácností se zvýšily. Objem nově zahájených exekucí klesá. Tato pozitivní skutečnost by měla s vysokou pravděpodobností přetrvávat i do následujících let. Pro lidi, u nichž nedošlo ke splacení těžce splatitelných dluhů z minulosti, je od 1. června 2019 poskytnuta pomoc v podobě nových pravidel oddlužení.³⁵ Je tak umožněn návrat do běžného života těm, kteří nebyli dříve schopni tohoto dosáhnout.

³⁵ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

4 Fenomén bezdomovectví

Bezdomovec je český termín označující osobu, která nemá domov nebo možnost dlouhodobě využívat nějaké přístřeší. Bezdomovectví je poté způsob života, jež tyto osoby vedou, a také tento jev jako takový. Podle legislativních norem České republiky není pojem bezdomovec definován. V reálné praxi se jedná o osobu bez přístřeší, která je ohrožena sociálním vyloučením. Zákon o pomoci v hmotné nouzi (§ 2, odst. 6 zákona 111/2006 Sb) udává, kdy a za jakých podmínek se osoba nachází v hmotné nouzi. Zákon o sociálních službách (§ 2, odst. 6 zákona 111/2006 Sb) vymezuje působnost pro zajišťování sociálních služeb.

Bezdomovectví je nejvíce patrné v okrajových, chudých částech větších měst. Jde o negativní jev, jenž jde ruku v ruce s dalšími negativními jevy. To může být např. sociální izolovanost, psychické strádání atd. Jsou to lidé zanedbaní, ošuntělí, žijící na ulici, přespávající na místech jako je nádraží.

4.1. Formy bezdomovectví

4.1.1. Zjevní bezdomovci³⁶

Zjevní bezdomovci jsou ti, které si nejčastěji vybavíme pod pojmem „osoba bez domova“.

Jsou to lidé zanedbaní, ošuntělí, žijící na ulici, přespávající na místech jako je nádraží, lavičky, opuštěné domy. Také často navštěvují azylové domy, denní centra či noclehárny. Tyto organizace jim poskytují základní služby, např. stravu, možnost hygieny, místo na přespání, možnost zatelefonovat si atd.

Těmto lidem chybí soukromý prostor, který by mohli nazývat domovem. Jejich chování je jiné než zbytku společnosti. Jednají dle jiných mravních zásad a norem, než jsou standardem pro ostatní lidi.

Tuto skupinu bezdomovců můžeme dále dělit na bezdomovce stálé a dočasné.

Stálí bezdomovci nejsou schopni (a následkem někdy i neochotni) změnit svou nepříznivou situaci. Jsou to lidé tak zvyklí na svůj život, že už se ho nesnaží změnit. Nemají trvalé zaměstnání, střídají různé drobné práce.³⁷

Dočasní bezdomovci se aktivněji snaží změnit svou situaci, alespoň do určité míry. Hledají zaměstnání, bydlení, navštěvují organizace, které jim mohou pomoci. Příčinou jejich bezdomovectví je nejčastěji ztráta zaměstnání, bydlení neb rozvod.³⁸

U zjevných bezdomovců vedla k bezdomovectví jedna ztráta, která měla za následek další ztrátu atd. U lidí s domovem, kteří jsou poměrně úspěšní, panuje názor,

³⁶ HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s. 27.

³⁷ ŠAFARÍKOVÁ, M. *Lidé bez domova*, s. 376.

³⁸ ŠAFARÍKOVÁ, M. *Lidé bez domova*, s. 377

že každý člověk je zodpovědný za své chování. Je to ale pravda? Poruchy v procesu socializace, ale i nemoc, stáří, problémy v rodině či mentální onemocnění mohou vést k vyloučení osoby na okraj společnosti.

Bezdomovci se po ztrátě domova ocitají v kruhu, ze kterého se neumí dostat. Ztráta zaměstnání vede k ztrátě bydlení, to vede k ztrátě blízkých atd. S každou další ztrátou se jim východisko z jejich situace vzdaluje.

Největší skupinou bezdomovců jsou lidé ve věku 30-54 let, tato skupina tvoří celkových 51,1 %.³⁹

4.1.2. Skrytí bezdomovci⁴⁰

Skrytí bezdomovci tvoří větší část bezdomovecké populace než zjevní bezdomovci. Pro tuto skupinu je hlavním znakem, že nenavštěvují organizace zaměřující se na pomoc lidem bez přístřeší. Důvodem může být nedostatek těchto organizací v místě, kde žijí, nebo k tomu mají osobní důvod.

Žijí ve squatech, ve sklepech, ve starých domech a automobilech nebo u příbuzných či přátel.⁴¹

Skrytí bezdomovci často mění svá bydliště, mají zdravotní potíže a problémy s policií a úřady. Sami tito lidé se ale za bezdomovce nepovažují.

V období zimy jsou jejich přístřeší nevhodná k obývání, proto je opouštějí a vyhledávají, již jako zjevní bezdomovci, ubytování v organizacích. Po skončení zimy ale toto ubytování opouštějí a vrací se do svých původních přístřešků.

Mezi tuto skupinu lidí patří také často právě propuštění vězni nebo mladí dospělí, kteří opouštějí dětský domov. Nejvýraznější skupinou jsou ženy, jež mají děti.

4.1.3. Potenciální bezdomovci⁴²

Patří sem lidé, kteří jsou bezdomovectvím ohroženi. Žijí v těžkých životních podmínkách, jejich příjem je nízký, na hranici životního minima. Jediná skutečnost, která je odděluje od potenciálního života jako bezdomovce je těžší situace či překážka, přes níž se nemusí dostat.

Do této skupiny také patří vězni, kteří mají být propuštěni, a mladí dospělí odcházející z dětského domova.⁴³

³⁹ VÁNĚ, J.; KALVAS, F. Homelessness, s. 113.

⁴⁰ HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s. 30

⁴¹ HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s. 31.

⁴² HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s. 32.

⁴³ HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s.32.

4.2. Příčiny bezdomovectví

Příčiny bezdomovectví se dají rozdělit do dvou skupin.

První z nich je skupina zahrnující situace či změny, které mají vliv na společnost či její část. Patří sem například nezaměstnanost, omezený přístup na trh práce pro znevýhodněné osoby atd.⁴⁴

Druhou skupinou jsou individuální problémy, například individuální selhání, neschopnost či nemožnost vyřešit tíživou situaci. Častou příčinou je například odkládání důležitých záležitostí nebo závislosti.

V mnoha konkrétních situacích je obtížné určit prvotní příčinu, která vedla k bezdomovectví. Problémy se totiž prolínají a tvoří kruh. Zmiňme tedy nejčastěji uváděné příčiny.⁴⁵:

- I. Rodinné vztahy – domácí násilí a alkoholismus v rodině má za následek odchod některých obyvatel domácnosti (především ženy s dětmi) a vyhledání azylových domů.
- II. Nezaměstnanost – ztratí-li zaměstnanec práci, případně je mu i ukončen pobyt na ubytovně, který zaměstnavatel poskytoval.
- III. Dluhová past – neschopnost splácet své dluhy, navyšování dluhů.
- IV. Závislosti – patří sem jakékoliv závislosti, nejčastěji se vyskytují ve formě alkoholismu, závislosti na drogách a gamblingu.
- V. Útěk z domova – týká se především mladších lidí, kteří opouštějí domov kvůli problematickým vztahům s rodiči.
- VI. Opuštění věznice – po propuštění z vězení se často stává, že člověk nemá kam jít.
- VII. Smrt blízké osoby, osamělost – důsledkem je neschopnost dále fungovat, ztráta samostatného rozhodování, únik ze společnosti.
- VIII. Migrace – nejčastěji z vesnic do měst, lidé po příchodu mají problém najít zaměstnání.
- IX. Stáří
- X. Onemocnění, mentální či fyzické
- XI. Nezákonné užívání bytu – neplacení nájemného, vystěhování.

⁴⁴ KOSOVÁ, P.; OMELKOVÁ, L.; SEDLÁČEK, P. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*, s.28

⁴⁵ HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s. 34.

XII. Dětský domov – po opuštění domova nemá mladý dospělý kam jít

Faktory, které zapříčiňují bezdomovectví, se dají rozdělit do dvou kategorií – objektivní a subjektivní faktory.⁴⁶

Objektivní faktory jsou společenské faktory. Ovlivňuje je politika a zákonodárství daného státu. Mají vliv na minority, rovnost žen a mužů, lidská práva a jejich dodržování apod. Mezi rizikové objektivní faktory může patřit nedostatečná zdravotní péče, omezený přístup na pracovní trh pro minority atd.

Subjektivní faktory se týkají konkrétního jedince a jeho života. Můžeme je dále dělit na materiálové (ztráta zaměstnání či bydlení, nízké příjmy apod.), osobní (závislosti, stáří apod.), vztahové (znásilnění, týrání, diskriminace apod.) a institucionální (propuštění z vězení apod.).

U žen a mužů se faktory nejvíce vyvolávající bezdomovectví liší. U žen se jedná především o vztahové faktory, zatímco u mužů především o materiální a osobní. Muži jsou tedy spíše zodpovědní za své bezdomovectví, ženy jsou spíše nuceny se uchýlit k bezdomoveckému životu kvůli špatným partnerským vztahům a nebezpečným domácím podmínkám.

U dětí a mladistvých jsou nejčastější faktory institucionální. Příčinou bezdomovectví je tedy opuštění ústavu, kde pobývali.⁴⁷

4.3. Důsledky bezdomovectví

Mezi okamžité problémy, které musí bezdomovec řešit ihned po ztrátě domova, patří hlavně otázka noclehu. V zimním období je tento problém mnohokrát závažnější, protože už bezdomovci jde o zdraví.

Dále se bezdomovec musí vyřešit možnou ztrátu svých dokladů. Bez nich je téměř nemožné najít zaměstnání. Často se stává, že pokud mu nepomůže organizace, není sám schopen si je na úřadech vyřídit.

Dalším velmi důležitým problémem je otázka zdraví. Psychické i fyzické zdraví bývá v podmínkách, které nabízí ulice, zhoršeno. Bezdomovci se ovšem v tomto případě nemají na koho obrátit, protože neplatí zdravotní pojištění, a nemají k lékařům přístup. Dochází k předčasným úmrtím, k výskytu přenosných infekčních nemocí a parazitů.

Popsali jsme akutní problémy, které musí lidé bez domova řešit od prvního dne, kdy ztratili domov. Poté nastává i řada dalších důsledků, které je potřeba řešit, sice ne od prvního okamžiku, ale později v blízké budoucnosti.

⁴⁶ KOSOVÁ, P.; OMELKOVÁ, L.; SEDLÁČEK, P. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*, s. 31.

⁴⁷ GILAROVÁ, P. *Bezdomovectví*, s. 54.

Prvním a základním problémem je ztráta bydlení. Lidé bez domova používají jako dočasnou střechu nad hlavou různé squaty, chatrče nebo opuštěné domy. Pro ty, kteří mají aktuálně finance, jsou lepšími možnostmi ubytovny nebo podnájem.

Dalšími závažnými problémy jsou nemožnost najít zaměstnání a postupný úpadek zdravotního stavu. Hledání zaměstnání může být pro bezdomovce podstatně ztíženo např. zápisem v trestním rejstříku, špinavým vzhledem, nízkým stupněm vzdělání apod. Lidé bez domova tedy často nejsou schopni najít oficiální práci, a proto pokud nějakou již získají, je to práce „načerno“. To je práce dočasná, často ujednaná pouze ústně, která nevyžaduje kvalifikaci a bývá nedostatečně finančně oceněna. Pokud člověk bez domova dokáže s prací „načerno“ přežít, stále je zde problém neplacení zdravotního a sociálního pojištění. To má za důsledek absenci lékařské péče a nezajištěné stáří.⁴⁸

Zdravotní stav se často v průběhu let, které člověk stráví jako bezdomovec, zhoršuje. Dochází k úpadku jak fyzického, tak i psychického zdraví. Důvodem je stres, téměř neexistující životospráva, nedostatečné hygienické podmínky, nedostatečně pestrá strava bez vitamínů. V mnoha případech bezdomovci užívají také návykové látky, které zdravotní stav zhoršují.

Lidé bez domova si také téměř ve všech případech neplatí zdravotní pojištění. V případě vážnější nemoci nebo úrazu jim nebude poskytnuta lékařská pomoc. Také nemají právo na návštěvu obvodního lékaře. Záleží vždy pouze na ochotě konkrétního lékařského personálu, zda bude bezdomovce léčit, nebo zda ho odmítne.

V neposlední řadě je bezdomovec z důvodu neplacení povinných odvodů také vyloučen z důchodového pojištění a z nemocenského pojištění, také nemá nárok na sociální péči.

4.4. Patologické jevy spojené s bezdomovectvím

S bezdomovectvím se pojí řada různého tzv. patologického jednání a chování. K nejvýraznějším patří agresivita a násilí, suicidální jednání, zneužívání návykových látek a kriminalita a delikvence.

4.4.1. Agresivita a násilí

Frustrace člověka bez domova, kterou pociťuje v důsledku své situace, se může projevit ve formě agresivity a násilí. Dle Volavky definujeme agresivitu jako manifestní pozorovatelné chování s úmyslem poškodit jiný organismus nebo neživý předmět.⁴⁹ Agresivita se dá dělit do tří skupin.

⁴⁸ LANGEROVÁ, L. *Bezdomovectví jako sociální fenomén naší doby*, s. 41.

⁴⁹ FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 49.

První z nich je zlostná agresivita. Jedná se spíše o impulzivní výraz afektu s minimální nebezpečností. Patří sem projevy nenávisti, cílené působení bolesti. Jednání není zaměřené na cíl.

Druhou skupinou je instrumentální agresivita. Jedná se vždy o prostředek, jak dosáhnout cíle. Patří sem sebeobrana a ochrana blízkých.

Poslední skupinou je spontánní agresivita. Agresivní chování přináší emocionální uspokojení a uspokojování dalších potřeb, které jsou abnormální (např. sadismus).

4.4.2. Suicidální jednání

Suicidální jednání je formou autoagrese a zahrnuje všechny činnosti vedoucí k sebevraždě či pokusu o ni. Suicidální jednání nemusí být jednoznačné. Řada lidí, která se o něj pokusí, nechce přímo zemřít, ale zároveň si ani nepřeje déle žít. Sebevražedné jednání bývá často útekem ze zátěžové situace, s níž si jedinec neví rady, nebo již nemá sílu pokračovat. Tato situace se mu jeví jako bezvýchodná a jedinou možností, jak se z ní dostat, je sebevražda. Taková situace může nastat, stane-li se člověk bezdomovcem nebo již dlouhodobě pobývá na ulici bez východiska.⁵⁰

4.4.3. Zneužívání psychoaktivních látek

Psychoaktivní látka je látka, která ovlivňuje psychiku. Některé z těchto látek vyvolávají fyzickou nebo psychickou závislost. Tyto látky se poté označují za návykové. Fyzická závislost se týká fyzických projevů, které nastupují při vysazení látky. Patří sem pocení, svalový třes, křeče apod. Psychická závislost je touha po opětovném užití látky při pokusu o její vysazení.

Nejrozšířenější návykovou látkou, kterou lidé bez domova užívají, je jednoznačně alkohol. Důvodem je její snadná dostupnost a také skutečnost, že je výrazně nejakceptovanější psychotropní látkou. Jedinou další látkou, jejíž dostupnost je stejně dobrá jako u alkoholu, je tabák, tedy cigarety.

Dlouhodobá konzumace alkoholu způsobuje změny ve většině oblasti mozku. Specifické změny nalezneme především ve funkcích mezimozku, mozečku, a spánkového a čelního laloku koncového mozku. Změny se téměř netýkají subkortikální části. Změny ve středním mozku a kortikálních částech vedou ke zhoršení kognitivních funkcí. Zde dochází k největšímu úbytku objemu mozkové tkáně.⁵¹

Alkohol negativně ovlivňuje funkci nervové soustavy, srdce a trávicího systému. Při dlouhodobém užívání alkoholu se podstatně zvyšuje riziko poškození jater či mozku, vzniku zánětu slinivky břišní nebo vzniku nádorového onemocnění horní části trávicí soustavy.

⁵⁰ FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 59.

⁵¹ FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 94.

S dlouhodobým užíváním alkoholu se pojí také řada změn chování a jednání. Patří sem úzkosti, deprese, poruchy koncentrace, pocit únavy a vyčerpání apod.

Alkohol může být příčinou toho, že člověk ztratí bydlení a stane se bezdomovcem. Časté jsou ovšem i případy, kdy člověk začne pít až v okamžiku, kdy již bezdomovcem je.

Podívejme se nejdříve na první případ. Závislost na alkoholu dokáže zcela změnit život člověka. Užívání vede k nemožnosti se soustředit, roztržitosti, nedochvilnosti apod. Kvůli tomu jedinec často ztrácí zaměstnání. Dále přichází o přátele, rodinu a další sociální kontakty. Zbývá jen krok k tomu, aby se stal bezdomovcem.⁵²

Druhou možností užívání alkoholu lidmi bez domova je situace, kdy začnou pít až po ztrátě domova a zaměstnání. Jedinec není schopen nadále unést svoji situaci, proto začne požívat alkohol, který ho do určité míry otupí a na nějakou dobu mu uleví od problémů.

4.4.4. Kriminalita a delikvence

Kriminalita je chování, které je ve společnosti považováno za trestné. Delikvence je naproti tomu širším pojmem. Zahrnuje kriminalitu, ale také činy, jež nejsou klasifikovány jako trestné. To mohou být přestupky nebo trestná činnost osob mladších 15 let.⁵³

Lidé bez domova mívají určité kriminální zkušenosti. Chybím jim ale systematičnost a rafinovanost, se kterou by mohli provést větší akci. Proto se obvykle jedná o každodenní přestupky, např. krádeže peněženky, žebrání ve středu města apod.

Podívejme se na základní faktory, které zvyšují pravděpodobnost vzniku a rozvoje kriminálního a delikventního chování:

Prvními jsou biologické faktory. Muži se kriminálního chování dopouštějí častěji než ženy. Odborné prameny uvádějí poměr 10:1. Důvodem je agresivnější seberealizace u mužů, než bývá u žen, a také jednání v důsledku vyšší hladiny testosteronu. Dalším faktorem je věk. Kriminálního chování se dopouštějí spíše mladší lidé. Majoritní část vězeňské populace také tvoří lidé do 26 let. Vyšší tendenci ke kriminálnímu jednání dále mají lidé, kteří jsou zvýšeně dráždiví, více impulzivní a méně tolerantní.

Další skupinou jsou psychické faktory. Mezi delikventy můžeme najít jedince na škále od mentální retardace až po genialitu. Bývá ale častější, že delikventního chování se dopouštějí jedinci s nižší inteligencí. Ta dále souvisí s nižší schopností posoudit danou situaci a zvážit důsledky svého jednání. Kriminální chování také nalezneme u vyššího počtu osob s poruchou osobnosti. Jedná se nejčastěji o asociální poruchy či emočně nestabilní poruchu osobnosti (agresivní, výbušná).

⁵² ŠTÁDLEROVÁ, L. *Konzumace alkoholu vysokoškoláky Jihočeské univerzity*, s. 17.

⁵³ FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 156.

Poslední významnou skupinou jsou sociální faktory. Kriminální a delikventní chování nalezneme spíše u jedinců, kteří mají abnormální rodiče, jejich rodina je neúplná či nefunkční nebo byli v dětství týráni, zneužíváni nebo zanedbáváni.

5 Role dluhů při vzniku a udržování stavu bezdomovectví

Bezdomovectví je fenomén zapříčiněný u každého jednotlivce různými faktory. Tyto faktory, které bezdomovectví způsobují a nadále stav bezdomovectví u jedince udržují, jsou velmi komplexní a navzájem se ovlivňují. Můžeme mezi ně zahrnout duševní zdraví jedince, zanedbávání či zneužívání jedince v dětství, prostředí, ve kterém jedinec žije, mezilidské stavy, ekonomické faktory atd.⁵⁴

Role dluhu při vzniku bezdomovectví může být vnímána jako interakce mezi individuálním chováním (výdaje) a faktory prostředí (platby nájemného, předání k soudnímu řízení kvůli neplacení atd.)

Lidé bez domova se potýkají především s dluhy za nájemné, za drogy, vůči vrstevníkům, dluhy způsobené systémy dávek, dluhy vzniklé ze zdravotního ošetření a dluhy, které mají formu soudem uložených peněžních sankcí.

Lidé bez domova mívají často komplexní problémy, které zahrnují funkční interakce mezi duševním zdravím, omamnými látkami a problémy se sociálními vztahy. Tyto problémy bývají spojeny se zneužíváním a zanedbáváním v raném dětství. Užívání alkoholu a drog tedy může být spojeno s vyrovnáváním se s nepříjemnými zkušenostmi z dětství. Postupem času se stává zvykem a závislostí. Soubor vzájemně se ovlivňujících faktorů tedy vede k tomu, aby se lidé bez domova chovali tak, že jejich dluhy s větší pravděpodobností narostou.⁵⁵

Pokud jedinec nesplácí pravidelně nájemné, vzniká dluh na nájemném, který může vést až k bezdomovectví. Nahromaděné dluhy lidí bez domova naznačují, že jsou špatně nastavena systémová pravidla, jež nepočítají s individuálními potřebami lidí bez domova, ukázkou tohoto jsou tzv. poplatky za služby zavedené v mnohých dočasných ubytováních, jako jsou například ubytovny a azylové domy. Lidé poté odmítají tyto automatické poplatky platit, pokud některé služby nevyužívají.⁵⁶

Dluhy vůči vrstevníkům jsou pro problém bezdomovectví významné. Lidé bez domova obvykle vnímají jako prioritu splatit dluh vůči svým vrstevníkům, kteří jim půjčili peníze. Na další výdaje, jako jsou další typy dluhů, pak zbývá pouze omezené množství financí.

Významnými typy dluhů, které se podílejí na udržování stavu bezdomovectví u jedince, jsou dluhy vzniklé z nelegální činnosti a ve formě sankce udělené soudem. Dle výzkumu provedeného v USA mělo 25 % respondentů nezaplacené pokuty uložené

⁵⁴ MAGUIRE, N. The Role of Debt in the Maintenance of Homelessness. [online].

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

soudem.⁵⁷ U těchto jedinců byla také celková doba bezdomovectví o 22,9 měsíců delší než u těch, kteří tento dluh neměli.

Dalším typem je dluh, který vznikl ze zdravotního ošetření. Výrazně se liší v každé zemi. V zemích, kde neexistuje univerzální zdravotní systém (např. USA, kde je 28 milionů lidí nepojištěných), vzniká dluh např. ošetřením na pohotovosti. Zdravotní společnosti tyto dluhy stále agresivněji vymáhají, proto mnoho lidí přichází o bydlení. To platí především pro ty, kteří žijí v chudobě.⁵⁸

Pokud osoba bez domova pobírá dávky, obvykle jsou vypláceny jednorázově v určitých intervalech. Když jedinec peníze obdrží, často dá přednost jiné záležitosti, než je splácení dluhu, a tím dluh dále narůstá. To platí obzvláště, pokud jedinec užívá alkohol či drogy.

Lidé bez domova postupně finance hromadí a následně je rychle utrácejí.⁵⁹ Jedná se o racionální zacházení s financemi, neboť lidé bez domova jsou vystaveni vysokému riziku krádeže. Mít u sebe vyšší obnos v hotovosti tedy nedává smysl.

Dluh je jedním ze základních faktorů, které se podílejí na udržování stavu bezdomovectví u jedince. Mnoho dluhů vzniká ze sankcí, které mají sloužit jako prostředek, aby se lidé chováni, kvůli němuž tato sankce vznikla, vyvarovali. Pokud ale chybí motivace ke změně chování, jsou tyto prostředky do určité míry zbytečné, problém zhoršují a zvyšují pravděpodobnost zadlužení.

Z Nizozemské studie zahrnující 128 subjektů v průměrném věku 38 let, kteří nedávno ztratili bydlení, vyplývá, že nejhojnějšími příčinami jejich bezdomovectví bylo vystěhování (38 %), problémy ve vztazích (35 %), vězení (6 %) a další důvody (22 %). Bylo zjištěno, že skupina jedinců, kteří zvolili jako hlavní důvod své situace vystěhování, měli při srovnání se zbytkem zúčastněných průměrně vyšší věk, patřili častěji ke skupině migrantů, měli více finančních dluhů a problémů s alkoholem.⁶⁰ Tento výzkum měl pouze 120 respondentů, tudíž lze dopředu říct, že není příliš reliabilní. I přesto nám ale přináší hrubý přehled o příčinách bezdomovectví. Výzkum pochází z roku 2004, je tedy možné, že neodpovídá současným trendům v této problematice.

Ve studii „Sčítání bezdomovců Praha 2004“ stojí, že zadlužení je klíčovou příčinou v tzv. krátké trajektorii k bezdomovectví:

„Druhá trajektorie – pracovní ji označujeme jako „krátká“ – je založena na shluku vlivů, které mohou poměrně rychle vést k bezdomovství. Typické je spojení zadlužení, dlouhodobé nezaměstnanosti, zdravotních potíží, vysokých mandatorních nákladů na chod domácnosti, hledání řešení prostřednictvím dalších dluhů či útěku od řešení v kompenzacích (alkohol, gamblerství, drobné trestné činy apod.), které ústí v rozpad

⁵⁷ MOGK, J.; SHMIGOL, V.; FUTRELL, M. a kol. Court-imposed fines as a feature of the homelessness-incarceration nexus: a cross-sectional study of the relationship between legal debt and duration of homelessness in Seattle, Washington, USA [online].

⁵⁸ MAGUIRE, N. The Role of Debt in the Maintenance of Homelessness. [online].

⁵⁹ FLATO, M.; JOHANNESSEN, K. Economic Strategies among Long-Term Homeless People: The Concept of Harvesting Economy [online].

⁶⁰ VAN LAERE I.; DE WIT, M.; KLAZINGA, N. Pathways into homelessness: recently homeless adults problems and service use before and after becoming homeless in Amsterdam

rodiny a vyloučení aktéra z domácnosti do situace bezdomovství“ (HRADECKÝ a kol. 2012: 39)

6 Sociální práce se zadluženým klientem

Při práci se zadluženým klientem je nejčastěji užívanou technikou rozhovor. Zadlužený klient se nachází v tíživé životní situaci. Jedná se o velmi psychicky náročné období, proto se může v průběhu práce s klientem měnit jeho pohled na řešitelnost situace, či dokonce jeho či její způsob uvažování. Je tedy třeba, aby sociální pracovník bral tuto skutečnost v potaz. Rozhovor by měl být empatický. Sociální pracovník se snaží být co nejvíce přátelský a ochotný aktivně naslouchat všemu, co má klient na srdci. Bývá také vhodné vcítit se do klientovy situace.

Empatické vystupování sociálního pracovníka vede k vytvoření a upevnění vztahu mezi ním a klientem. Klient se poté cítí být slyšen a pochopen a díky tomu je ochoten sdílet své pocity a prožitky.⁶¹

Sociální pracovník na rozdíl od dluhového poradce posuzuje celou situaci v tzv. holistickém měřítku.⁶² Zajímá se tedy nejen o klientovu dluhovou situaci, ale také o jeho další potřeby a charakteristiky (psychologické, sociální atd.).

Je kladen důraz na práci s emocemi. První fáze je zaměřena na prožití emocí a jejich projev. Klient se teprve učí emoce akceptovat. V druhé fázi si již je klient svých emocí vědom a dokáže s nimi pracovat (např. popsat, jak na něj emoce působí). V poslední fázi se klient dokáže od svých emocí do určité míry oprostít a racionálně uvažovat o své situaci.⁶³

Úspěch sociální práce se zadluženým klientem je samozřejmě dán především klientovou motivací. Bojí-li se klient svého problému a vyhýbá-li se mu nebo jeho řešení, je pro sociálního pracovníka situace podstatně obtížnější. Také se stává, že klient ztratí motivaci až v průběhu práce se sociálním pracovníkem. Důvodem bývá zdlouhavost celého procesu, stále nové upomínky nebo zdánlivá neřešitelnost situace. Sociální pracovník musí kontinuálně klienta motivovat, podporovat ho a účinně objasňovat situace, ve kterých se klient aktuálně nachází.

6.1. Dluhové poradenství

Dluhové poradenství může poskytovat i sociální pracovník, což má své výhody i nevýhody. Oproti ostatním oblastem, ve kterých pracovník poskytuje poradenství, je specifičtější. Sociální pracovník musí disponovat nejen znalostmi legislativy, ale také

⁶¹ MAZÁKOVÁ, M. Způsoby práce se zadluženým klientem. [online]

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

judikatury. Musí mít aktuální informace a přehled o dluhové problematice, která je velmi rozsáhlá.⁶⁴

Sociální pracovník poskytuje dluhové poradenství nejen v právní a hospodářské formě, ale také klienta podporuje psychosociálně a pedagogicky.⁶⁵ Dluhové poradenství poskytované sociálním pracovníkem je tedy komplexní a zahrnuje jak sociální práci, tak právní poradenství.

Podstatnou roli při poskytování dluhového poradenství hraje vznik dluhů. Sociální pracovník zjistí příčinu vzniku dluhu, od níž se odvíjí další poradenství. Dluhové poradenství nejčastěji zahrnuje analýzu dluhů a jejich vzniku, zhotovení finančního plánu a komunikaci s věřiteli. Dále je třeba klienta motivovat, vést ho k soběstačnosti a posilovat jeho zodpovědnost. Sociální pracovník klienta obeznámí se situací a zároveň mu sdělí, co se stane, pokud nebude aktivní a situaci nebude řešit.

6.2. Terénní sociální práce

Dluhové poradenství mohou sociální pracovníci poskytovat také v terénu. Výhodou je, že klient se ve svém přirozeném prostředí cítí bezpečněji a je snadnější s ním navázat pracovní vztah založený na důvěře. Sociální pracovník vystupuje jako spojovací článek mezi společností a klienty, kteří obývají vyloučené lokality. Terénní poskytnutí dluhového poradenství je téměř vždy dlouhodobé.

6.3. Přístupy v sociální práci

6.3.1. Poradenský přístup

Jedná se o jeden z nejobvyklejších přístupů v sociální práci. Klientovi je poskytnuta pomoc ve formě odborného poradenství, předání informací, mediací a zpřístupnění zdrojů. Je kladen důraz na individualitu klienta a jeho osobní potřeby. Klient je podporován k osobnímu růstu a seberealizaci.⁶⁶

6.3.2. Úkolově orientovaný přístup

Tento přístup je zaměřen na ukládání drobných úkolů klientovi a ten je postupně plní. Je-li klientovo plnění úspěšné, dochází u něj k rozvoji pozitivního myšlení.⁶⁷ Začíná více věřit v sebe a své schopnosti situaci vyřešit. Sociální pracovník zadává jednotlivé úkoly, a tak postupně provede klienta nelehkým obdobím a směřuje ho k soběstačnosti.

⁶⁴ DUBOVÁ, K. Předluženost a zadluženost z pohledu sociálního pracovníka. [online]

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž.

6.3.3. Systemický přístup

Pro systemický přístup je charakteristické, že každý jedinec je odpovědný za utváření vlastního světa. Okolí ho dále upevňuje. Sociální pracovník vystupuje jako zprostředkovatel dohody mezi různými představami a nápady klienta v době, kdy zažívá obtížné období, posuzuje klientovu situaci a zvolí jeden ze dvou primárních postupů.⁶⁸

První možností je nabídka spolupráce či pomoci ze strany sociálního pracovníka. Klient a pracovník diskutují a určují cíle, které mají být splněny, a jednotlivé kroky, jež mají být podniknuty k naplnění těchto cílů.

Druhou možností je přebírání kontroly sociálním pracovníkem. Klient poté může pracovníkovy návrhy přijmout či odmítnout. Profesionální sociální pracovník dokáže navodit takovou atmosféru, kdy klient přijme tento způsob pracovního vztahu a spolupracuje.⁶⁹

6.4.4. Krizová intervence a humanistické přístupy

Krizová intervence je jedním z nástrojů sociální práce. Zaměřuje se na akutní řešení naléhavého neodkladného problému, tj. krize. Bývá spíše jednorázová, případně krátkodobá. Krizová intervence je užívána ve všech možných situacích, kdy u klienta nastává krize. Krize zadlužené osoby může být často multidimenzionální. Příkladem je situace, kdy je zadluženost důsledkem krize identity dlužníka a není tedy primárním pocíťovaným problémem.

„V krizi se často ocitají dlužníci, jejichž dluhy jsou již soudně vymáhány, případně exekučně.“ (ONDŘEJ 2013: 32)

Při využití krizové intervence se zadluženou osobou je kladen důraz na přítomnost. Výhodou je, že krizová intervence může mít formu jak osobního setkání, tak také telefonického či jiného typu hovoru.⁷⁰

S aplikací krizové intervence často souvisí užití humanistického přístupu. Zde se klade důraz na vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem. Klient k pracovníkovi cítí důvěru a pracovník se pro něj stává důležitou osobou. Pro humanistické přístupy je charakteristické, že pozornost je kladena na sociálního pracovníka. Ve vztahu ke klientovi je pracovník sám sebou a je empatický.

Často užívaný přístup zaměřený na klienta má základy v humanistické psychologii. Jeho zakladatelem je C. Rogers. Přístup se opírá o základní tezi, která říká, že jedinci disponují potenciemi sebeporozumění a proměny vlastního sebepojetí a postojů. Tyto možnosti mohou být využity v atmosféře podporujících psychologických vztahů,

⁶⁸ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s.223.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ DUBOVÁ, K. Předluženost a zadluženost z pohledu sociálního pracovníka. [online]

již má navodit sociální pracovník, který klienta bezpodmínečně přijme a snaží se mu empaticky porozumět.⁷¹

6.5.5. Pozitivní psychologie

Při práci se zadluženým klientem je vhodné aplikovat pozitivní psychologii. Klient s dluhy je obvykle úzkostlivý, nemotivovaný a bojí se. Pozitivní psychologie je psychologické odvětví, které se zabývá studiem pozitivních emocí a kladných životních zážitků a zkušeností.⁷²

Začne-li klient v sebe a své schopnosti věřit, je větší pravděpodobnost, že svou situaci vyřeší bez větších následků. Sociální pracovník by měl tedy klienta často chválit a tím ho dále motivovat v řešení nepříznivé situace.

6.6. Sociální práce se zadluženým klientem bez domova

Pokud již zadlužený klient ztratil trvalé bydliště a zaměstnání, musí sociální pracovník vzít tuto skutečnost v potaz. Nejdříve je třeba zmapovat vznik klientových dluhů, příčiny jejich vzniku a příčiny ztráty trvalého bydliště, příp. zaměstnání. Dále je třeba si ujasnit, které oblasti života jsou bezdomovectvím zasaženy a v jaké míře.

Sociální pracovník poskytne poradenství a zprostředkuje pomoc, která je vícedimenzionální, tj. zasahuje do více oblastí (sociální, psychologická, zdravotní, právní atd.). Sociální pracovník také kontaktuje všechny odborníky, kteří mohou klientovi poskytnout pomoc.

Sociální pracovník vede klienta k soběstačnosti a snaží se o klientovu reintegraci do společnosti. K tomuto účelu slouží vzdělávací a rekvalifikační služby, chráněná a podporovaná zaměstnání, veřejně prospěšné práce nebo sociální firmy.⁷³

⁷¹ DUBOVÁ, K. Předluženost a zadluženost z pohledu sociálního pracovníka. [online]

⁷² Tamtéž.

⁷³ MAZÁKOVÁ, M. Způsoby práce se zadluženým klientem. [online]

6.7. Poskytované služby v České republice

Sociální služby jsou v České republice poskytovány státními nebo nestátními organizacemi. Od roku 2002 Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále MPSV) doporučuje Standardy kvality sociálních služeb, které se staly závazným právním předpisem od 1.1.2007.⁷⁴ Znění kritérií Standardů je obsahem přílohy 2. vyhlášky MPSV 505/2006 Sb., prováděcího předpisu k zákonu 108/2006 Sb., o sociálních službách. Standardy definují způsoby a cíle poskytování sociálních služeb a zaměřují se na zapojení uživatele do společnosti a na jeho vedení k samostatnosti. Také pokrývají ochranu práva osob.⁷⁵ Standardy se vztahují ke všem typům sociálních služeb.

6.7.1. Organizace pomáhající lidem bez domova

Nejčastějšími organizacemi, které poskytují pomoc lidem bez domova, jsou ty neziskové. Jejich nejčastější právní forma je občanské sdružení. Bývají často křesťansky založené.

Armáda spásy

Armáda spásy je křesťanskou organizací vykonávající charitativní činnost, z níž nejpatrnější je péče o bezdomovce. Působí v mnoha státech. Založil ji metodistický kazatel William Booth v roce 1865 v Anglii.

V Československu zahájila Armáda spásy svou činnost v roce 1919, registrována byla v roce 1921. Zůstala činná během let německé okupace (1939-1954). Za komunistického režimu byla však její činnost ukončena a část jejích členů uvězněna. Po roce 1989 podala skupina křesťanů Armádě spásy návrh, aby obnovila svou činnost.

V dnešní době působí Armáda spásy v těchto městech: Praha, Brno, Ostrava, Havířov, Karlovy Vary, Krnov, Opava, Přerov a Šumperk. Její činnost je dvojího typu. První, duchovní, je prováděna pomocí tzv. sborů, v jejichž čele jsou důstojníci Armády spásy. Druhá je sociální činnost. Ta zahrnuje předně péči o bezdomovce, staré a nemocné občany, matky s dětmi, děti a mládež, ale také další formy péče dle aktuální potřeby.

Pro osoby bez domova Armáda spásy nabízí následující služby:

Terénní práce: Je zaměřena na ty jedince, kteří nevyužijí ani základní nízkoprahové služby. To jsou lidé, kteří žijí na ulici, nebo si zajistili velmi provizorní přístřeší. Vycvičení terénní pracovníci nabízejí kontakt a pomoc s řešením některých složitých situací, ve kterých se mohou lidé bez domova ocitnout.

⁷⁴ Standardy kvality sociálních služeb. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]

⁷⁵ Tamtéž.

Nízkoprahové denní centrum (NDC): Lidé, kteří se nachází v nepříznivé situaci, zde mohou přes den pobýt a odpočinout si. Konkrétní nabízené služby jsou strava, hygiena, ošacení a sociální poradenství.

Noclehárna: Nabízí možnost přespaní s poskytnutím hygieny, skromné stravy a výměnou prádla. Tato služba je nejčastěji využívána lidmi, kteří přichází z nízkoprahového denního centra nebo přímo z ulice.

Azylový dům: Jedná se o možnost nepřetržité služby pro muže a ženy, pro matky nebo rodiny s dětmi. Služby jsou zde komplexní – možnost ubytování, sociální poradenství a pomoc, prostor pro přípravu jídla, aktivizační programy (např. pomoc s hledáním zaměstnání, rozvoj pracovních dovedností).

Sociální rehabilitace: Činnost, která směřuje k osamostatnění klienta. Patří sem nácvik užití elektronických přístrojů, nácvik komunikace, nácvik spojený s vyřizováním záležitostí (lékař, úřady), zprostředkování kontaktů se společenským prostředím, skupinové aktivity zaměřené na sociální schopnosti a pomoc při uplatňování klientových práv.

Středisko pomoci Naděje

Jedná se o občanské sdružení založené v roce 1991 a jednu z prvních neziskových organizací založených po roce 1989 u nás. Jejím původním účelem měla pomoc rumunským uprchlíkům. V současnosti má pobočky ve 12 městech České republiky. V sedmi z nich jsou nabízeny služby lidem bez domova. Ročně je poskytováno 152 000 noclehů osobám bez přístřeší. Potřebným jsou k dispozici základní služby (strava, hygiena, ošacení, lékařské vyšetření, pomoc při jednání s úřady apod.). Dalšími nabízenými službami je ubytování a různé specifické služby. Klienti přispívají, kolik jsou finančně schopni.

Občanské sdružení Emauzy ČR

Občanské sdružení bylo založeno v roce 1991. V současnosti spravuje 19 objektů v osmi okresech České republiky. Klient je po přijetí podroben přísným podmínkám, které zahrnují zřeknutí se alkoholu, drog a násilí nebo vytváření přátelského společenství (náhradní rodiny).

Charita ČR

Charita ČR v současnosti provozuje více než 320 charit v České republice, prostřednictvím nichž poskytuje pomoc lidem v tíživých situacích, hendikepovaným, dlouhodobě nemocným, umírajícím, obětem domácího násilí nebo lidem zasaženým živelními katastrofami.

6.7.2. Organizace pomáhající zadluženým lidem

Člověk v tísni

Nejznámější organizací, která poskytuje dluhové poradenství zdarma je pravděpodobně Člověk v tísni. Tato organizace nabízí komplexní sociální pomoc včetně dluhového poradenství, které je snad nejpropracovanější v České republice. Dluhovní poradci pomáhají zadluženým lidem kontaktovat věřitele a domluvit splátkový kalendář, bránit se neférovému jednání některých firem, které poskytují finanční služby, zajistit oddlužení apod. V roce 2018 Člověk v tísni založil „dluhovou help linku“. Linka má pomoci lidem se zorientovat ve svém problému s dluhy a tyto problémy dále řešit. Poradci na lince mají volajícím lidem poradit, jak vybrat bezpečnou půjčku, jak jednat s věřiteli nebo jak zvládnout nečekaný výpadek příjmu. Dále je poskytována pomoc při komunikaci s exekutory či soudy.

Poradna Dialog z. s.

Poradna Dialog nabízí bezplatné odborné poradenství právní, sociální a dluhové. Cílovou skupinou lidí, kteří mohou využít bezplatných služeb organizace jsou lidé tzv. ohrožení sociální vyloučeností. Dluhovní poradci poskytují rady, jak splácet, jak řešit zadluženost svého partnera, jak řešit oddlužení, jak se ochránit před nezákonným postupem apod.

RUBIKON Centrum

RUBIKON Centrum je organizace, jejíž cílovou skupinou jsou osoby s trestní minulostí. Vyniká především unikátním propojením pomoci s dluhovou problematikou s podporou při hledání a získání zaměstnání.

Další organizace, které poskytují dluhové poradenství zdarma, jsou Poradna při finanční tísni, Asociace občanských poraden, diecézní charity a další.

7. Řešení zadluženosti

7.1. Formy úhrady dluhů

7.1.1. Splátkový kalendář

Splátkový kalendář je nejčastějším východiskem řešení zadluženosti. Splátkový kalendář je sepsán na základě domluvy mezi dlužníkem a věřitelem. Dlužník v takovém případě uzná výši svého dluhu. Následně pro něj po domluvě vzniká závazek platit pravidelně určitou částku v přesném časovém horizontu, která tvoří část celkového dluhu, dokud nedojde k uhrazení celé částky dluhu.

Poskytnout možnost splátek není pro věřitele povinností, ale tento přístup se splátkami se jim ve většině případů vyplatí více, než čekání na nejistý verdikt insolvenčního nebo exekučního řízení.

Dohodou jsou stanoveny dvě doby splatnosti. Doba splnění jednotlivých splátek je domluvena buď jako pevné datum, nebo jako lhůta, a zároveň je na určité datum domluvena i doba splatnosti celkového dluhu.

V některých případech je v domluvě zahrnuta i skutečnost, že pokud dlužník nesplní některou splátku, je věřitel v právu žádat o celý zbytek pohledávky naráz. Tato skutečnost ale není zaváděna zákonem, proto musí být vždy předmětem dohody.

Dlužník v případě zájmu o splátkový kalendář nemusí čekat na soud nebo cokoliv jiného. Věřitele může okamžitě kontaktovat. V dopise je třeba popsat důvody, proč dlužník není schopen dostát podmínkám původní dohody, a dále zažádat o splátkový kalendář.

Pokud má dlužník více pohledávek, je pro něj výhodné využít možnost refinancování. V tomto případě se všechny dluhy sloučí do jediného s jednou splátkou a jednou dobou splatnosti, což pro dlužníka tvoří výhodnější podmínky.⁷⁶

7.1.2. Osobní bankrot

Osobní bankrot, jinak zvaný také oddlužení či úpadkové řízení, je dalším způsobem, jak se zbavit svých dluhů. Oddlužení může být užito, pokud se dlužníkovy pohledávky sjednotí. Jedná se o řešení úpadku, který vznikl v českém právním prostředí v důsledku insolvenčního zákona upravujícího tuto situaci. Dojde k uspokojení nezajištěných věřitelů do výšky minimálně 30 %. Dlužník může podat žádost k soudu, aby byl zbytek dluhu odpuštěn. Tento zbytek je poté soudem prohlášen za nevymahatelný.

⁷⁶ HUBIČKOVÁ, L. Když na dluhy nestačíme: splátkový kalendář jako záchrana před exekucí. *Zonky* [online].

Zde je důležité poznamenat, že na Slovensku je institut oddlužení vnímán jiným způsobem. Jedná se o jev, který nastupuje po některém způsobu řešení úpadku. Dlužník může po zrušení konkurzu požadovat zbavení zbytku dluhu.

Úpadkové řízení má formu plnění splátkového kalendáře nebo zpeněžení majetkové podstaty, což je jednorázové vyrovnání pohledávek z aktiv dlužníka. Mezi majetkovou podstatu nepatří majetek, který dlužník nabyl v průběhu insolvenčního řízení. Zpeněžení se postupem podobá konkurzu, ale zde je majetková podstata odlišně definována. Zpeněžení nabývá formu veřejné dražby, prodeje věci nebo prodeje mimo dražbu.⁷⁷

Ke konsolidaci půjček dochází při oddlužení formou splátkového kalendáře. Více úvěrů u různých věřitelů se sloučí do jednoho. To může být pro dlužníka výhodné, protože pak budou jednotlivé splátky nižší. Dlužník je povinen splácet po dobu pěti let ze svého příjmu.

Splacený obnos je rozdělen insolvenčním správcem mezi nezajištěné věřitele tak, aby jejich část odpovídala výši jejich pohledávky v poměru k ostatním. Zajištění věřitelé se uspokojí z výtěžku zpeněžení.

Pokud by výše splátek dlužníkovi nevyhovovala, má právo požádat o jinou výši. Plní-li dlužník splátkový kalendář, je zavázán konat zaměstnání, vydat ke zpeněžení majetek a věci, které nabyl formou daru nebo dědictví a které neuvedl ve svém seznamu majetku. Dlužník je zároveň zavázán předložit jednou za šest měsíců přehled všech svých příjmů.

Ke schválení oddlužení je třeba, aby byly ze strany dlužníka splněny určité podmínky. Musí se jednat o fyzickou osobu, dlužník je v úpadku nebo mu hrozí, má poctivý záměr. Dlužník v průběhu pěti let musí splatit alespoň 30 % nezajištěných pohledávek.

7.1.3. Exekuce

Exekuce je nástrojem rychlého a efektivního vymáhání nesplacených dluhů. Institut exekuce byl zaveden v roce 2001, do té doby se věřitel musel s dlužníkem, který nesplácel, složitě soudit.

Exekuce představuje extrémní formu vymáhání dluhů proti vůli dlužníka. Je mu zabavován hmotný i nehmotný majetek, který se použije pro splacení dluhů.

Zákon 120/2021 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti zavádí skutečnost, že exekuci může provádět pouze kvalifikovaný soudní exekutor, který je jmenován ministrem spravedlnosti na návrh Exekutorské komory České republiky.

V konkrétním případě soud exekutora pověří, aby exekuci vykonal. Exekuce může být nařízena pouze na návrh věřitele, tzn. z exekučního titulu.

⁷⁷ BERTL, I. *Kapitoly o finanční gramotnosti*, s. 95.

Exekuce může být provedena následujícími způsoby:

- srážkami ze mzdy a jiných příjmů
- příkázáním pohledávky
- prodejem movitých věcí a nemovitostí
- prodejem podniku

Věřitel může být exekutorem vyzván, aby navrhl formu vykonání exekuce (tedy aby vybral jeden z výše uvedených způsobů). Dlužník také musí zaplatit náklady exekuce. Ty tvoří odměna exekutorovi, což je 10 až 15 % z vymáhané částky, náhradu nákladů oprávněného, poštovní a jiné hotové výdaje za ztrátu času.

7.2. Milostivé léto

Milostivé léto je akce vyhlášená na období tří měsíců od 28.10.2021 do 28.01.2022 na základě novely exekučního řádu provedené zákonem č. 286/2021 Sb., části druhé, čl. IV bodu 25, známé jako tzv. „Milostivé léto“.

Milostivé léto dává lidem možnost zbavit se svých dluhů, které mají založeny u veřejnoprávních institucí. Dluhy u těchto institucí narostly především v důsledku různých úroků, penále a dalších nástrojů, které částku několikanásobně zvýšily.

Nejzářnějším příkladem mohou být dluhy z městských nájemních bytů, kde se částky pohybující se v rozmezí deseti tisíc korun v důsledku úroku z prodlení ve výši 90 % navýšili až na sta tisíce korun. Dalším významným příkladem je jízda hromadnou dopravou bez platného jízdného. Zde se může dluh jednoduše navýšit o dvacetinásobek.

Jedná se o exekuce, které by se již v dnešní době nemohly tolikanásobně zvýšit. Principem akce je odpuštění úroků a sankcí z exekucí, které vznikly před spuštěním akce, ale zároveň vlastní dluh a poplatek exekutorovi 907,5 Kč musí být splacen.

Kromě veřejnoprávních institucí se z vlastní iniciativy přidaly i další soukromé organizace, např. Air Bank, Home Credit, KB, Česká spořitelna, Moneta atd. Jedná se tedy především o banky, které si vytvářejí vlastní zvýhodněné podmínky splacení exekucí.⁷⁸

Zároveň se spuštěním akce byla také představena sbírka SOS Milostivé léto. Vznikla z podstatného důvodu: Většina lidí má problém původní dluh i bez úroků a sankcí zaplatit. Jsou totiž v exekuci a ze mzdy jsou jim strhávány částky, které převyšují nezabavitelné minimum. Pokud začnou více vydělávat, je jim stržena vyšší částka. Svůj majetek nemohou prodat, protože jim byl velmi pravděpodobně zabaven.

Peníze vybrané ve sbírce byly primárně použity pro seniory, samoživitele nebo rodiny s dětmi.

Byly spuštěny webové stránky akce, kde si každá osoba mohla zjistit, zda se jí akce týká či ne. Stránky kromě základních informací také poskytovaly pomoc s vyřizováním

⁷⁸ Milostivé léto. *Exekuce* [online].

příslušných dokumentů a nabízely možnost využít službu tzv. exekučního poradce. V této sekci bylo třeba vyplnit subjekt, u nějž dluh vznikl, a exekutorský úřad tento dluh vymáhající. Po vyplnění dostal klient informaci, zda se může akce Milostivé léto zúčastnit. Pokud mohl, exekuční poradce vytvořil dopis exekutorovi. Dopis obsahoval buď informaci o zaplacení původního dluhu a požadovaného poplatku 908 Kč a žádal o zastavení exekuce, nebo požadoval informaci o výši původního dluhu, pokud nebyla známa.⁷⁹

Dlužník musí být fyzická osoba, právnická osoba akci využít nemůže. Dlužník se také nesmí nacházet v insolvenčním řízení a zároveň musí být exekuce vyřizována soudním exekutorem.

Do akce se tedy nepočítají dluhy, které vymáhá celní nebo daňová správa.

Akce byla následující rok opětovně vyhlášena znovu v rozmezí tří měsíců, od 1.9.2022 až do 30.11.2022.

7.2.1. Milostivé léto v Armádě spásy

Milostivé léto bylo využito i klienty Armády Spásy v Brně. O akci byli informováni přednáškou a byli podpořeni v jejím využití.

Jako příklad uvedeme příběh pana XX, který se díky Milostivému létu mohl vrátit zpět do normálního života:

„Pan XX k nám přijel na doporučení z Obecního úřadu. Paní referentka nás informovala, že se u nich nachází muž ve středním věku, bez domova, bez příjmu, bez práce, závislý na alkoholu a že si s ním neví rady. Sdělili jsme jí základní informace o nás, jak se k nám pán dostane a paní referenta slíbila, že mu zajistí peníze na cestu.

Druhý den se k nám muž dostavil sešlý, unavený, s dlouhými vlasy. Byl velice slušný, nesmělý, smutný, za každým druhým slovem děkoval. Poskytli jsme mu možnost přespání na noclehárně, přes den mohl využívat denní centrum, začali jsme spolupráci na vyřizování sociálních dávek hmotné nouze a také zajistili lékaře, protože jeho zdravotní stav byl špatný.

Pán na nás působil sympaticky, byl šikovný a snaživý, ale vždy vše zkazila závislost na alkoholu. Pan se přiznal, že pije, ale že už pro něho nemá svět žádnou cenu, protože to bude vždy a pořád stejná situace. Koncem října 2021 jsme se dozvěděli o akci Milostivé léto. Uživatelé denního centra jsme o této akci informovali formou motivační přednášky. Zájem projevil pan XX, přinesl výpis z registru dlužníků. Začali jsme obvolávat exekutory. Zjistili jsme, že pan XX měl devět exekucí, z toho u šesti z nich se jednalo o veřejně právní dluh. Na žádost o vyčíslení jistiny exekutoři odpovídali

⁷⁹ Milostivé léto. *Exekuce* [online].

se zdržením. Pan XX očekával každý den poštu a když opakovaně nepřišla, byl zoufalý. Říkal: “Já vím, to určitě nevyjde. Tomu nevěřím, že bych měl takové štěstí“. Náhle ale došlo k obratu a začali chodit první doporučené dopisy se sdělením výše jistiny. Jednalo se o jistiny do výše 4000,- Kč, pouze jedna do 10 000,- Kč.

Po úspěšném jednání s exekutory byl nabit energií a rozhodl se, že si podá žádost o bydlení i mimo Brno. Dále začal uvažovat, že s tím pitím bude něco dělat. S každým doporučeným dopisem získával větší důvěru a naději, že se jeho situace zlepší.

Mezitím se pan XX dozvěděl, že může nastoupit na ubytování v azylovém domě v jiném městě, a také se po několika neúspěšných telefonátech ozvala psychiatrická léčebna, že má koncem února zavolat a zeptat se, zda je volné místo. A exekutorský úřad zaslal poslední jistinu a náklady exekuce k úhradě. Pan XX dostal usnesení, že osvobozuje od povinnosti uhradit veškeré další nároky přesahující jistinu.“

Pan XX byl tedy osvobozen od veřejnoprávních dluhů, ale stále mu zůstávají dvě exekuce neveřejnoprávní. Osvobození od části dluhů může být motivující, ale velké části dlužníků bude ještě zbývat splatit neveřejnoprávní dluhy. To bude již záležet na nich, jak se se svojí situací poperou.

8. Významné změny v právním řádu ČR

8.1. Zastavení tzv. bagatelních exekucí

Jedná se o významnou legislativní změnu v oblasti exekučního práva, která nabyla účinnosti dne 1.1.2022. Prostřednictvím zákona č. 286/2021 Sb. došlo k jedné z nejrozsáhlejších novel výkonu rozhodnutí a exekuce.

Legislativní změna zavedla zastavení bagatelních exekucí, tzn. exekučních řízení, ve kterých má pohledávka hodnotu nejvýše 1 500 Kč bez příslušenství a v posledních třech letech před nabytím účinnosti zákona nedošlo k žádnému vymožení.

Toto se také netýká exekucí vedených pro pohledávky výživného, pohledávky za náhradní výživné jiného zákona, pohledávky náhrady újmy způsobené poškozenému ublížením na zdraví, pohledávky náhrady újmy způsobené úmyslnými trestnými činy.

Jsou-li všechny tyto podmínky splněny, vyzve exekutor do tří měsíců od účinnosti novely oprávněného k zaplacení zálohy na náklady exekuce (500 Kč) a ten ji musí uhradit do 30 dnů od doručení výzvy.

Pokud záloha nebude složena, je exekuce zastavena bez návrhu. Pokud bude složena, soud nemůže v následujících třech letech řízení pro nemajetnost zastavit.

U takto zastavené exekuce je pohledávka v budoucnosti nevymahatelná.

8.2. Zastavení tzv. marných exekucí

Tato legislativní změna nabyla účinnosti dne 1.1.2023. Zavedla zastavení marných exekucí, tzn. exekucí, které splňují tyto podmínky:

V daném exekučním řízení nebyly v posledních šesti letech před účinností zákona vymoženy náklady exekuce (nyní činí 7 856 Kč). Zároveň věřitel na výzvu exekutora nesložil zálohu stanovenou prováděcím předpisem do 30 dnů ode dne doručení výzvy.

Netýká se exekucí provedených pro pohledávky výživného, pohledávky na náhradní výživné podle jiného zákona, pohledávky náhrady újmy způsobené poškozenému ublížením na zdraví nebo pohledávky náhrady újmy způsobené úmyslnými trestnými činy.

Pokud věřitel složí zálohu, dochází k prodloužení o dalších šest let, tj. exekuce je marně vedena po dobu maximálně 12 let. Pokud zálohu nesloží, exekutor exekuci bez návrhu zastaví. Exekuce je možné v budoucnosti opětovně zahájit, pokud dlužník získá příjem či majetek.

8.3. Další významné změny po novele občanského soudního řádu a exekučního řádu

8.3.1. Změna pořadí při splácení exekucí

Jedná se o nejdůležitější změnu v novelizaci.

Podle § 256a odst. 1 a 2 občanského soudního řádu se vymožené plnění použije nejprve na náklady výkonu rozhodnutí (náklady soudu, případně exekutora). Následně se vymáhaná částka připisuje na jistinu, poté na příslušenství pohledávky (úroky, úroky z prodlení, náklady oprávněného).

Exekuce se stávají splatitelnějšími. Po uhrazení jistiny totiž nenarůstá příslušenství dluhu. Změna má dopad především na staré dluhy, které mohou neomezeně narůstat kvůli úrokům a úrokům z prodlení a sankcí.

8.3.2. Snížení penalizace dlužného zdravotního a sociálního pojištění

Tato změna nabyla účinnosti dne 1.1.2022. Změna se dotkla § 18 zákona č. 592/1992 Sb. a § 20 zákona č. 589/1992 Sb., který upravuje penále z neuhrazeného pojistného.

Pojistné je nyní nově úročeno zákonným úrokem z prodlení 8 % ročně + repo sazba ČNB. Před účinností zákona bylo v minulosti úročeno 0,05 % za den, tj. 35 % p.a.

Závěr

Cílem práce byla analýza vztahu mezi patologickými sociálními událostmi, kterými jsou zadluženost a bezdomovectví. Zmíněné události jsou velice komplexní a často se vzájemně doprovázejí. Je to logické, neboť zadlužený jedinec může ztratit domov, zaměstnání a vztah s rodinou a přáteli. Bezdomovectví je tudíž pak další nevyhnutelnou skutečností.

K bezdomovectví nejčastěji vede spojení několika různých problémů. Typická je kombinace zadlužení, dlouhodobé nezaměstnanosti, zdravotních potíží, vysokých mandatorních nákladů na chod domácnosti, hledání řešení prostřednictvím dalších dluhů či útěku od řešení v kompenzacích (alkohol, gamblerství, drobné trestné činy apod.), které ústí v rozpad rodiny a vyloučení aktéra z domácnosti do situace bezdomovství. Dluh můžeme vnímat jako interakci mezi individuálním chováním (výdaje) a faktory prostředí (platba nájemného, soudní řízení apod.) Lidé bez domova se nejčastěji potýkají s dluhy spojenými s nájmem, dluhy za drogy, dluhy vůči vrstevníkům, dluhy způsobené systémy dávek, dluhy vzniklé ze zdravotního ošetření a dluhy, které mají formu soudem uložených peněžních sankcí.

Jak zadluženost, tak i bezdomovectví jsou jevy stále aktuální, které snad asi nikdy úplně nevymýtíme. Nahromaděné dluhy osob bez přístřeší nám ukazují, že jsou špatně nastavena systémová pravidla, jež nepočítají s individuálními potřebami lidí bez domova, ukázkou toho jsou tzv. poplatky za služby zavedené v mnohých dočasných ubytovních, jako jsou například ubytovny a azylové domy. Lidé poté odmítají tyto automatické poplatky platit, pokud některé služby nevyužívají.

Zadluženost je jeden z vůbec nejvýraznějších problémů, který společnost musí řešit. Jak již autorka uvedla v úvodu práce, zadlužením trpí 11 % populace České republiky a toto procento stále narůstá. Na konci třetího čtvrtletí roku 2021 byl celkový dluh obyvatel České republiky 2,87 bilionu Kč a meziročně se navýšil o 314 miliard.⁸⁰ To je nejvíce od počátku fungování registrů před dvaceti lety.

Tento nárůst dluhů je tvořen především úvěry na bydlení. Také dluhy z úvěrů na spotřebu se několikanásobně zvýšily, meziročně o sedm miliard korun, a celkový dluh poprvé přesáhl hodnotu půl bilionu Kč.⁸¹ Současně ale klesá počet jedinců, kteří nejsou schopni splácet své úvěry, a klesá též celkový nesplacený dluh na bydlení. Naopak je to s nespláceným dluhem na spotřebu, který se zvyšuje.

Zadlužení obyvatel bylo v roce 2021 rekordní. Za tři čtvrtletí se původní částka zadlužení 267 miliard Kč zvýšila na 287 miliard Kč.⁸² Toto navýšení bylo téměř stejné, jako navýšení v letech 2019 a 2020 dohromady.

Zadluženým se člověk může stát neuvěřitelně rychle, proto je tento jev tak nebezpečný. Většina dlužníků neočekává, že by se svými činy mohli sami uvést do dluhové pasti, ze které by se již nedostali. Ale realita taková je. V budoucnosti je třeba

⁸⁰ Průzkum ČBA: Češi a zadlužování 2021. ČBA [online].

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

učinit opatření, jež by zamezila zadlužování velkého procenta lidí. Nové legislativní změny, které omezují nárůst dluhu do nezávratných výšin, jsou prvním krokem. Dalšími vhodnými změnami by mohlo být zakomponování finanční gramotnosti do osnov všech úrovní škol, či složitější proces založení půjčky, kterou by klient nemohl vyřídit po internetu.

Bezdomovectví je také skutečnost, která může postihnout kohokoliv z nás. Řešení bezdomovectví je v současné situaci málo. Proto je třeba organizací, které by bezdomovcům zajišťovaly dostatečnou péči a připravovaly je na návrat do běžného života.

Armáda spásy uvádí, že dle odhadů by měl být počet osob bez přístřeší v České republice v současnosti 30 000-70 000.⁸³ Do tohoto čísla nejsou zahrnuti jedinci, kteří nespí na ulici, nýbrž bydlí nějak nestandardně. Takoví lidé bydlí na ubytovnách, u známých apod. Pokud by byli zahrnuti, bylo by číslo ještě větší.

I přesto, že se bezdomovectví zdá být těžce řešitelným problémem, je zde určité pozitivum. Na konferenci v Lisabonu konané 21. června 2021, byla České republice udělena hlavní „zlatá cena“ za projekt, který bojuje proti bezdomovectví. Tento projekt je realizován v Moravskoslezském kraji a nese název „Bydlení především“ („Housing first“). Projekt je zaměřen na pomoc lidem, kteří byli sociálně vyloučení, nebo jim sociální vyloučení teprve hrozí. Cílem projektu je pomoci jim najít a také udržet sociální bydlení.

Věřím, že má práce nabídne ucelený pohled na problematiku zadluženosti a bezdomovectví a také vzbudí ve čtenáři soucit a pochopení s lidmi, kteří se do této nepříznivé situace dostali, neboť stačí pouze jedno jediné špatné rozhodnutí, jež nás všechny do podobných skutečností může uvrhnout. V mnoha případech se ale nejedná ani o špatné rozhodnutí, nýbrž pouze o nepříznivou situaci, ve které se jedinec ocitne. Příkladem může být dlouhodobější nemoc, úraz nebo nečekaná nezaměstnanost.

V budoucnosti bude třeba získat více informací z výzkumů specializujících se na bezdomovectví a zadlužení, jako jeho příčinu. V současnosti je takových výzkumů velice málo, proto nemáme dostatečné množství dat ke zpracování a utvoření obecného závěru.

⁸³ Světový den náboženství. *Armáda spásy* [online].

Seznam použitých zdrojů

Knížní zdroje

BERTL, I. *Kapitoly o finanční gramotnosti*. Praha: TRITON, 2012. ISBN 978-80-7387-622-7.

ERIKSEN, T. *Syndrom velkého vlka*. Praha: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-244-5.

FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.

GILAROVÁ, P. *Bezdomovectví*. Seminární práce. Masarykovo gymnázium Příbor, 2001.

GULOVÁ, L. *Sociální práce*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3379-1.

HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ, I.; KOSOVÁ, P.; MYŠÁKOVÁ, M. a kol. *Sčítání bezdomovců Praha 2004*. Praha: Naděje, 2004.

KOSOVÁ, P.; OMELKOVÁ, L.; SEDLÁČEK, P. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*. Praha: MCSSP, 2004.

LANGEROVÁ, L. *Bezdomovectví jako sociální fenomén naší doby*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007.

LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí: Esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor, 2007. ISBN 978-80-7260-184-4.

MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.

MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 978-80-210-5029-7.

NOVOTNÁ, V.; SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-483-5.

OLÁH, M.; SCHAVEL, M.; ONDRUŠOVÁ, Z. a kol. *Sociálna práca: vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. 3. vyd. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 80-969449-6-7.

ONDŘEJ, J. *Spotřebitelské smlouvy a ochrana spotřebitele: ekonomické, právní a sociální aspekty*. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-446-9.

ŠAFARŽÍKOVÁ, M. Lidé bez domova. *Sociologický časopis*, Praha: 1994, roč. 30, č. 3, s. 373-380.

ŠTÁDLEROVÁ, L. *Konzumace alkoholu vysokoškoláky Jihočeské univerzity*. Ročníková práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2002.

VÁNĚ, J.; KALVAS, F. *Homelessness*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2021. ISBN 978-80-261-0849-8.

Etický kodex sociálního pracovníka České republiky (2017, Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR).

Legislativní normy

Zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Zákon 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, v platném znění

Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění

Zákon 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění

Zákon 182/2006 Sb., insolvenční zákon, v platném znění

Zákon 120/2021 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti

Zákon 286/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, v platném znění

Zákon 592/1992 Sb., o pojistném na veřejné zdravotní pojištění, v platném znění

Zákon 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, v platném znění

Internetové zdroje

DUBOVÁ, K. Předluženost a zadluženost z pohledu sociálního pracovníka. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové [online]. 2017 [cit. 2022-08-12]. Dostupné na <https://theses.cz/id/a16zbl/STAG87988.pdf>.

FLATO, M.; JOHANNESSEN, K. Economic Strategies among Long-Term Homeless People: The Concept of Harvesting Economy. *Eur J Homelessness* [online]. 2010 [cit. 2022-08-11]. Dostupné na <https://www.feantsa.org/download/article-4-28202591817572774325.pdf>.

HUBIČKOVÁ, L. Když na dluhy nestačíme: splátkový kalendář jako záchrana před exekucí. *Zonky* [online]. 2020 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na

<https://www.zonky.cz/zonkytimes/kdyz-na-dluhy-nestacime-splatkovy-kalendar-jako-zachrana-pred-exekuci/>.

KREJČÍ, P. Obecně k pojmu dluh a pohledávka. *Fulsoft* [online]. 2019 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.fulsoft.cz/33/obecne-k-pojmu-dluh-a-pohledavka-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EnhEI8yvqwHRi-BD6ZQMESc/>.

VAN LAERE I.; DE WIT, M.; KLAZINGA, N. Pathways into homelessness: recently homeless adults problems and service use before and after becoming homeless in Amsterdam. *BMC Public Health* [online]. 2009 [cit. 2022-11-26]. Dostupné na <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-9-3>.

MAZÁKOVÁ, M. Způsoby práce se zadluženým klientem. Absolventská práce. CARITAS [online]. 2015 [cit. 2022-08-12]. Dostupné na <https://is.caritas-vos.cz/th/lyhh6/>.

MAGUIRE, N. The Role of Debt in the Maintenance of Homelessness. *Front. Public Health* [online]. 2022 [cit. 2022-08-11]. Dostupné na <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.810064/full#h3>.

MOGK, J.; SHMIGOL, V.; FUTRELL, M. a kol. Court-imposed fines as a feature of the homelessness-incarceration nexus: a cross-sectional study of the relationship between legal debt and duration of homelessness in Seattle, Washington, USA. *J Public Health* [online]. 2020 [cit. 2022-08-11]. Dostupné na [10.1093/pubmed/fdz062](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34806202/).

NEUBAUEROVÁ, L. Základy sociální práce. *Univerzita Hradec Králové, pedagogická fakulta* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na https://www.uhk.cz/file/edee/pedagogicka-fakulta/pdf/pracoviste-fakulty/ustav-socialnichstudii/dokumenty/studijni_opory/socialni_patologie_a_prevence_2021/zaklady-socialni-prace.pdf.

Jaký je rozdíl mezi půjčkou a úvěrem? *Moneta* [online]. 2022 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.moneta.cz/caste-dotazy/odpoved/jaky-je-rozdil-mezi-pujckou-a-uverem>.

Čtvrtině českých domácností hrozí dluhová past. *Novinky.cz* [online]. 2010 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/ctvrtine-ceskyh-domacnosti-hrozi-dluhova-past-49021>.

Dluhy. *Ministerstvo financí ČR* [online]. 2015 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/typy-navody/typy-a-navody-financni-vzdelavani/dluhy>.

Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.cesivpravu.cz/zadluzeni-cechu>.

Průzkum ČBA: Češi a zadlužování 2021. *ČBA* [online]. [cit. 2022-07-10]. Dostupné na <https://cbaonline.cz/cesi-a-zadluzovani-2021>.

Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. *ČBA* [online]. 2021 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://cbaonline.cz/cesi-a-financni-gramotnost-2021>.

Naděje. *Naděje* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.nadeje.cz>.

Milostivé léto. *Exekuce* [online]. 2022 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.exekuceinfo.cz/novinky/milostive-letu>.

Předlužení. *Úpadkové právo* [online]. 2011-2019. [cit. 2022-07-10]. Dostupné na <http://www.upadkovepravo.cz/predluzeni>.

Standardy kvality sociálních služeb. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.mpsv.cz/standardy-kvality-socialnich-sluzeb>.

ŠTĚRBOVÁ, L. *Dluhová past jako příčina bezdomovectví*. České Budějovice 2022. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Vedoucí práce Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.

Klíčová slova: bezdomovectví, zadluženost, finanční gramotnost, sociální práce, dluhy, dluhová spirála, dluhová past

Abstrakt

Práce se zabývá korelací dluhové pasti a bezdomovectví. Jedná se o teoretickou práci. První část práce informuje o základních finančních pojmech a finanční gramotnosti obyvatel České republiky. Druhá část práce popisuje fenomén bezdomovectví. Zde jsou uvedeny a podrobně rozepsány formy bezdomovectví, příčiny a důsledky, a patologické jevy s bezdomovectvím spojené. Poslední část práce se zabývá jak řešením bezdomovectví, tak i řešením zadluženosti. Podrobně jsou rozepsány organizace pomáhající lidem bez domova, z nichž nejvýznamnější je nezisková organizace a církve Armáda spásy. Práce dále poskytuje informace o akci Milostivé léto, uvádí formy řešení zadluženosti a nové legislativní úpravy ve prospěch zadlužených obyvatel.

ABSTRACT

Debt Trap as a Cause of Homelessness

Key words: homelessness, indebtedness, financial literacy, social work, debts, debt spiral, debt trap

The thesis deals with the correlation between debt trap and homelessness. This is a theoretical work. The first part of the thesis informs about basic financial terms and concepts and financial literacy of the Czech Republic population. The second part describes the phenomenon of homelessness. The forms of homelessness, causes and consequences of homelessness and also pathological aspects associated with homelessness are listed and described here. The last part of the thesis offers solutions to both indebtedness and homelessness. Organizations helping homeless people are described in detail, the most important of which is the non-profit organization the Salvation Army. The thesis also provides information about the Merciful Summer event and presents forms of debt management and new legislation in favor of indebted individuals.